

TESI DOCTORAL

**SENYORIU I MUNICIPI A LA CATALUNYA NOVA: BATLLIA DE
MIRAVET; COMANDES D'HORTA, D'ASCÓ I DE VILALBA; I
BARONIES DE FLIX I D'ENTENÇA (*)**

- JOSEP SERRANO DAURA -

**Dirigida pel dr. Josep M. Font i Rius
Co-dirigida pel dr. Tomàs de Montagut Estraguès**

**Àrea d'Història del Dret i de les Institucions
- Departament de Dret -**

Facultat de Dret

Universitat "Pompeu Fabra"

Volúm I

- 1996 -

NOTES A LA SEGONA PART

1. Les "Consuetudines ilerdenses" constitueixen la redacció escrita de dret comunitari local català més antiga de les que es coneixen. Fou elaborada pel jurista i cònsol de Lleida Guillem Botet l'any 1228. Inclou la Carta de població atorgada el 1150 pels comtes de Barcelona i d'Urgell conquerida la Ciutat; altres privilegis i franqueses posteriors; ordenances i bans dictats pels còsols municipals, i diversos preceptes consuetudinaris no escrits fins aleshores que es venien aplicant. Justament la incertesa causada pels dubtes sorgits entorn aquells costums no escrits, motiu de nombrosos litigis, seria la raó fonamental per a dur a terme la compilació; el document és redactat inicialment en llatí, i després traduït al català. Per la nostra part seguirem el text publicat per LOSCERTALES DE VALDEAVELLANO, Pilar, sota el títol de Costumbres de Lérida, editat per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, l'any 1946. Segons aquella edició, els Costums consten de 171 capítols, cadascun amb la seva rúbrica i distribuïts en tres llibres; per la nostra part en citar el document respectem l'enumeració donada per l'autora. Talment són destacables els treballs de Ferran VALLS-TABERNER: Las "Consuetudines ilerdenses" (1227) y su autor Guillem Botet i Les fonts documentals de les "Consuetudines ilerdenses", dels anys 1913 i 1926, respectivament. I també el d'Ana M. BARRERO, Las costumbres de Lérida, Horta y Miravet, publicat l'any 1974 i on realitza un estudi comparatiu de tots tres textos entre sí. Així mateix, tindrem en compte altres codis propis dels s. XIII i XIV inspirats en els de Lleida, com són els de Tàrraga i Balaguer: a) Els Costums de Tàrraga, concedits per Jaume I el 1242, han estat publicats per FONT, primer amb el títol de Costumbres de Tàrraga, a l'Anuario de Historia del Derecho Español (=AHDE), l'any 1953 (vol. XXIII, pàgs. 429 a 443); i en edició separada a càrrec de l'Ajuntament de la localitat, Els Usos i Costums de Tàrraga, l'any 1992 (el text conté, així mateix, una traducció catalana dels Costums), i per qualsevol remissió a aquest text, amb un total de 25 capítols, seguirem l'enumeració que els dóna l'autor, coincidint en ambdues edicions; b) Quant als de Balaguer, van ser atorgats el s. XIV, en data imprecisa, i estan publicats per FONT, amb el títol de El antiguo derecho local de la Ciudad de Balaguer, a l'AHDE l'any 1982 (LII, pàgs. 5 a 110), i seguirem, també, la numeració donada per l'autor.

2. També a Tortosa sorgeixen conflictes entre els senyors i els vassalls sobre quin és el dret propi vigent. Com assenyala FONT, el germen del dret tortosí es troba en la seva Carta de població de 1149, model que segueixen les posteriors de Lleida, Agramunt i altres atorgades per Jaume I a les illes Balears. Aquesta Carta és ampliada amb diversos privilegis reials, i paral·lelament apareixen una sèrie de pràctiques, usos i costums que en conjunt, com a Lleida, donen lloc a l'ordenament jurídic de la ciutat de Tortosa. Vers l'any 1181 el domini jurisdiccional sobre Tortosa es troba compartit entre l'Orde del Temple i la casa de Montcada, fins que el 1294 la Corona recupera la ciutat. Això no obstant és en aquell període de domini senyorial, quan sorgeixen les divergències i conflictes que

enfronten els senyors amb els vassalls, de tal manera que finalment a la darrera del s. XIII s'aprova el codi de Costums. Ja el 9 d'abril de 1241 senyors i vassalls acorden sotmetre les seves divergències a l'arbitratge de Ramon de Siscar, bisbe de Lleida. La seva resolució, de 8 de maig següent, coneguda com "Sentència de Flix" (pel lloc on segurament es donà), estableix quines són les competències judicials de la Cúria senyorial (els fets criminals greus), i les de les autoritats municipals (els criminals de menys importància, i els afers civils); fixa el dret aplicable pel tribunal senyorial (els Usatges, i en el seu defecte els costums "rationabiles" de la Ciutat); i en darrer terme tracta sobre diferents qüestions de menor transcendència. Tanmateix, vers el 1260 sorgeixen novament els conflictes, bàsicament per causa de la indeterminació de quins eren aquells costums racionals als que al·ludeix la "Sentència de Flix". El Temple ha d'acudir al Papa perquè intervingui en l'afar; la municipalitat actua cada vegada més autònomament, com ignorant els drets senyorials del Temple; els Montcada, que comparteixen amb aquell la Senyoria, semblen col·laborar amb la Universitat amb l'objectiu de perjudicar els templers. Finalment s'arriba a l'anomenada "Composició de'n Gallart de Josà" tinguda el 16 de novembre de 1272, entre el comanador de Tortosa fra Gallart de Josà, en nom del mestre general del Temple, i Ramon de Montcada, d'una banda, i la Universitat de Tortosa d'altra, representada per tres síndics. En l'àmbit jurídic primerament es disposa que els ciutadans han de posar per escrit els costums pels que es regeixen, i sotmetre'ls a l'aprovació conjunta dels dos senyors. Després, aquella concòrdia estableix, que l'ordre de prelació de fonts del dret a aplicar a la Ciutat serà: primer els costums escrits; després els Usatges acostumats a usar, i en darrer terme el dret comú. Ja per a redactar els costums locals ambdues parts ho encomanen a una comissió arbitral, presidida pel bisbe de Tortosa, i composta per un delegat de cada part. Entretant però, apareix una primera col·lecció de "Costums de Tortosa", redactada en català pels notaris tortosins Pere Tamarit i Pere Gil el 28 de novembre de 1272. El problema sobre aquest text es planteja quan veiem que des de la data de la "Composició" fins la d'aquell document, han passat solament 12 dies. Hom opina que la col·lecció de Tamarit i Gil constitueix el projecte del que serà el "Llibre de Costums". En tot cas, la comissió arbitral rep el projecte el 15 d'agost de 1273, i no dicta Sentència fins el 15 de maig de 1277, amb diferents esmenes, addicions i supressions respecte del text presentat a la seva consideració. La resolució és acceptada per ambdues parts, i després es procedeix a la redacció definitiva del "Libre de les Costums de Tortosa", tal com ha arribat a nosaltres. Aquesta publicació no duu data, però hom la situa abans de 1279. Aquesta edició de Costums (segons un exemplar de 1539), consta de 9 Llibres, amb un número determinat de Rúbriques cada ún (en total són 140), i cada Rúbrica conté diferents capítols o costums. Després de l'última Rúbrica del Llibre 9 es recullen els Usatges de Barcelona que es reconeixen d'aplicació a Tortosa (són 13). Sobre tot aquest procés de formació i elaboració dels Costums de Tortosa podeu

veure MASSIP, La gestació de les Costums de Tortosa, pàg. 67 i ss., i FONT, El procés de formació de les Costums de Tortosa, pàg. 158 a 175. Coincideixen els autors en la base justiniana d'aquests Costums de Tortosa, concretament i fonamentalment en el Codi i en menor grau en les altres parts del "Corpus Iuris Civilis". Al respecte i també sobre les relacions i concordances del text amb l'altre dels Furs de València, vegeu IGLESIA, Las Costums de Tortosa, pàgs. 142 i ss. Influència que en tot cas s'exerciria per mitjà del Codi en llatí, i no com sosté HINOJOSA que assenyala que els autors de la redacció dels Costums usaren la summa provençal de Lo Codi, segons algunes equivalències que presenta (La réception, pàgs. 8 i 9). Amb IGLESIA coincideix MASSIP, en La concordança, pàgs. 301 i 302. Per la nostra part, seguirem l'edició dels Costums publicada per OLIVER, a Historia del Derecho, vol. IV, pàgs. 416 a 420. Destaca també l'edició dels Costums realitzada per FOGUET MARSAL, amb el títol de Código de las Costumbres escritas de Tortosa, de l'any 1912.

3. Pel que fa al "Liber", seguirem l'edició de ZEUMER, Leges visigothorum antiquiores, de 1894, respectant la numeració donada a les lleis que el text conté; i també tindrem en compte un manuscrit del mateix text conservat a la Biblioteca del Reial Monestir de Sant Llorenç de El Escorial titulat "Forum Judicum" ("Código de Cardona", sig. núm. .z.2) (aquest darrer text coincideix amb el de ZEUMER, amb la mateixa distribució en Llibres i Títols encara que la rúbrica d'aquells és més extensa, i en tot cas incorpora un Títol III al Llibre XII que no conté la versió publicada per aquell autor -de disposicions sobre els jueus, a part de les comunes del Títol II-). D'altra banda tenim en compte a efectes comparatius dues edicions del "Fuero Juzgo", la versió castellana del "Liber": la de MARTINEZ ALCUBILLA, publicada en Códigos antiguos de España, l'any 1885 (extreta d'una edició anterior de la Reial Acadèmia Espanyola); i la criticada de LLORENTE, Leyes del Fuero Juzgo, segons edició de 1792, que no seria sinó la reimpressió de la versió publicada per Alfonso de Villadiego extreta d'un còdice de la catedral de Toledo (MARTINEZ es refereix a aquesta versió indicant que la seva font és un document molt defectuós -ob. cit., pàg. 6-). I ja sobre la vigència del "Liber" podeu veure FONT, Apuntes, pàgs. 138 i ss., i GARCIA-GALLO, Manual, pàgs. 367 i ss.

4. FONT, Estudi introductori, pàg. XXVII. Per la nostra part, seguirem l'edició de Los Usatges de Barcelona, publicada per VALLS-TABERNER i D'ABADAL, el 1913, respectant la seva numeració (reeditada el 1984, pel Departament d'Història del Dret de la Universitat de Màlaga, a cura dels doctors Fernández Viladrich, Pelàez i Guerra). L'edició referida acompanya a la seva versió llatina la catalana que, com indica l'autor, és la recollida en la Compilació catalana de Constitucions y altres drets de 1704, que a part és la que nosaltres utilitzem. Destaca talment l'obra de FICKER, J., Sobre los Usatges de Barcelona y sus

afinidades con las "Exceptiones Legum Romanorum", publicada per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, l'any 1926. També cal tenir present el treball de DE MONTAGUT, La recepción del derecho feudal común, sobre el dret feudal català amb els Usatges com la seva màxima expressió i la influència que exerceix a la societat catalana del s. XIII i primeria del XIV el dret feudal-lombard arran la recepció del dret comú.

5. Efectivament veiem com al "Liber": a) Es recullen els principis de no forçar a ningú en persona ni sobre els seus béns, precepte que afecta al mateix rei; i després es declara que solament poden jutjar els plets els jutges designats pel monarca o àrbitres nomenats per les parts (Lex, 2, 1, 5, i 13); b) S'estableix el deure de conduir el lladre "ad iudicem" (Lex, 7, 2, 14); i c) Vençut un deute, el creditor pot retenir la penyora establerta; el deutor podrà pagar el deute encara en un termini de 10 dies, i si no ho fa passat aquell període de gràcia de 10 dies, el creditor podrà vendre la penyora segons el preu taxat per 3 "honestorum virorum" i resarcir-se el dèbit (si hi ha algun sobrant serà pel deutor) (Lex, 5, 6, 3). Per últim, hem de referir-nos als insults que com es disposa a la Carta no seràn castigats; cal dir que ni el "Liber" de ZEUMER ni el text de El Escorial no contenen cap disposició similar, i en canvi les dues edicions del "Fuero Juzgo" que citem a la nota 3, en el seu Llibre Dotzè contenen un Títol Tercer titulat de "Denostos e de las palabras odiosas" en el que es castiguen amb sancions econòmiques i/o açots insults com ara: "podrido de la cabeza" o "de la cerviz"; "tinoso o gotoso"; "visgo, toposo, deslaidado"; "circumciso o señalado"; "corcobado"; i "sarrazin". Suposem que el "Liber" conegut a l'època contindria també aquell Títol, amb expressions com les castellanques del "Fuero" coincidents o equivalents a les que apareixen a la Carta de Tortosa.

6. Segons els caps. 167, 168 i 169 de Lleida, en cas de mancances en els costums propis s'ha d'acudir primer als Usatges, després a les lleis gòtiques i per últim a les lleis romanes; el codi de Tàrraga de 1242 manté el mateix ordre de prelación de fonts que a Lleida (cap. 24); això no obstant per Pragmàtica de 1243 i Constitució de 1251, Jaume I prohibeix que s'acudeixi als drets gòtic i romà (nota 7). Tanmateix aquelles disposicions règies deuen tenir plena eficàcia pel que fa a les lleis gòtiques però no quant a les romanes, doncs si observem per exemple els Costums de Tortosa (1277/79) l'ordre de prelación de fonts després dels propis costums és: els Usatges i el dret comú (preàmbul del Llibre Primer); i el mateix ocorre a Horta (cap. 81 -1296-). FONT assenyala que la referència a les lleis gòtiques tant a Lleida com a Tàrraga no fa més que respondre a l'efectiva situació jurídica dels nuclis urbans d'aquella zona, repoblats per gent procedent en la seva majoria dels territoris centrals de Catalunya; en aquests àmbits, la llei gòtica i després els Usatges havien assolit una consolidada vigència, a la que s'afegeix la del dret romà mercès a la influència de les escoles italianes i del migdia francès (Els Usos, pàgs. 86

i 87). D'altra banda i per la nostra part, comptem amb un document de 1278 en el que uns cònjuges venen al comanador de Miravet unes cases de Ginestar, i l'esposa formula la típica renúncia a tot benefici amb inclusió d'aquelles previstes per la llei gòtica: "Ego Valença predicta, scienter atque consulte renuncio in hoc facto consultui Velleyani et omni alii juri et legi romane et gotice cunctisque legibus et rationibus que dici vel nominati possunt, novis vel veteribus, et omne consuetudini et beneficio decretorum quam alienacionem rerum dotalium sponsalicionum prohibent" (AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 52); no tenim cap més document en el que s'inclouï una al·lusió a les lleis gòtiques, i tal vegada en aquell cas la raó de la seva menció pot deure's a una simple formulació o clàusula d'estil del notari intervinent (diaque i notari públic).

7. Aquesta Constitució disposa: "Item, statuimos consilio predictorum, quod leges Romane vel Gothice, Decreta vel Decretales, in causis secularibus non recipiantur, admittantur, indicentur vel allegentur, nec aliquis legista audeat in foro seculari advocare nisi in causa propria, ita quod in dicta causa non allegentur leges vel jura predicta. Sed fiant in omni causa seculari allegationes secundum Usaticos Barchinone, et secundum approbatas consuetudinibus (constitutiones) illius loci ubi causa agitabitur, et in eorum defectu procedatur secundum sensum naturalem" (Cortes, I-1, pàg. 138; i és inclosa en català a la recopilació de 1704 de les Constitucions y altres drets de Catalunya -=CYADC-, 3, 1, 8, 1). Per la seva part IGLESIA assenyalava que la Constitució de 1251 "vino a constatar una situació de hecho a la que apuntaban las Costums de Lérida y que confirman los juristas posteriores: el Liber había cumplido su función; arraigado en la vida jurídica diaria, sus normas o se incorporan textualmente a las nuevas colecciones de derecho propio o se reelaboran para formar nuevos preceptos de ese derecho propio o terminan siendo reducidas a costumbres"; afegeix que quan el "Liber" deixa de ser l'ordenament general dels cristians peninsulars, és substituït per altre ordenament general comú a tots els cristians europeus, "el derecho común por antonomasia", i així es palesa en l'ordre de prelació de fonts que figura als codis de Tortosa, Horta i Miravet (La recepción, pàgs. 320 i 321).

8. FONT, ob. cit., pàgs. XXVII i XXVIII. La Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya ha reeditat l'any 1988 un incunable d'aquesta Compilació de les "Constitucions de Catalunya", prologat amb el referit Estudi introductori de Josep M. FONT RIUS (pàgs. XI a CXXXVII).

9. FONT, ob. cit., pàg. XXIX. Vegeu també VALLS-TABERNER i D'ABADAL, ob. cit., pàgs. 15 i 16; aquests autors assenyalen que l'Usatge 142 s'atribueix a Alfons I, mentre que els 143, 144, 145 i el 158 correspondrien al regnat de Pere I; l'Usatge 171 és del regnat de Jaume I; i els 172, 173 i 174 recullen els textos d'unes assemblees de pau i treva

dels anys 1065, 1068 i 1118. FICKER també al·ludeix a la influència del Codi justinianeu i de fonts canòniques en els Usatges 85, 86, 87, 88, 89 i 90 (ob. cit., pàgs. 39 a 41).

10. El text llatí íntegre d'aquest Ustage és com segueix: "Unaqueque gens propriam sibi ex consuetudine elegit legem. Longa enim consuetudo pro lege suscipitur. Lex autem juris est species; mos autem, longa consuetudo de moribus tractatur tantundem. Consuetudo autem est jus quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur; nam igitur quia rex vel imperator edicit, constitucio vel edictum vocatur. Omne jus ex legibus et moribus constat; mos autem est vetustate probata consuetudo. Institutio equitatis duplex est nunc in legibus, nunc in moribus".

11. Durant el regnat de Jaume I es tradueixen al català, fet que per sí ja suposaria un cert reconeixement oficial (FONT, ob. cit., pàg. XXVIII).

12. FONT, Cartas, l.1, docs. núms. 165 i 166, pàgs. 229 a 232.

13. Sobre els intervinents en el document: el notari és Berenguer de Paredes, i els testimonis són els cavallers Arnau d'Eril, Berenguer de Sanaüja, Ponç de Cervera, Artal d'Alagón i Enec d'Aveu. Però també és probable que l'expressió de "furs" no sigui fruit d'una simple confusió terminològica, sinó que es refereixi efectivament a la dependència de Granell de la jurisdicció directa del rei d'acord amb els que més tard seràn coneguts com els "Usatges" curials de Barcelona, de fet l'únic text feudal existent a la Corona d'Aragó. D'ORS, citant el Codi de Teodosi -2, 1, 10-, com després recull el Codi de Justinià -1, 9, 8-, assenyala que a Roma es distingeix el "forum" com a referent a la jurisdicció competent respecte de "leges et iura" o dret aplicable -el text del Codi disposa que els jueus es regeixin en tota causa per les lleis romanes "ad forum, leges ac iura"-, i "sólo secundariamente vino fuero a significar el derecho propio de una jurisdicción, de donde el sentido de derecho especial" (Derecho, pàg. 111 i nota 3). Per la seva part CERDÀ destaca el múltiple sentit de l'expressió llatina "forum" com :mercat, plaça, tribunal i jurisdicció; i afegeix que als Regnes peninsulars cristians de la Reconquesta l'expressió de castellana de "fuero" s'identifica amb "dret" (Fueros, pàg. 397). En conclusió i almenys en relació al nostre document, l'expressió de "furs de Barcelona" podria referir-se al dret especial feudal que efectivament constituïrien els Usatges, com a recull dels usos curials del Comtat de Barcelona. Malgrat tot, l'expressió d'"Usatges" és tardana si tenim en compte que les primeres referències que s'hi fan com a text escrit apareixen en les Constitucions de Pau i Treva dels anys de 1188 ("scriptum usaticum comparantur" -cap. X-, i "in nullo derogetur Usatico scripto" -cap. XX-); en altres Constitucions anteriors de 1173 (Fontdarella) es disposa que aquells que segons "consuetudinem scriptam innocenciam suam purgare noluerint" resten exclosos de la pau i seguretat règies (amb els seus béns i altres "complices et fautores") -cap. XIII-, i pot pensar-se que l'al·lusió a

costums escrits sigui una remissió als Usatges si tenim en compte que formalment encara no s'utilitza aquell altre terme, però talment cal considerar que en altres Constitucions com aquelles mateixes citades de 1188 a més de la referència als Usatges escrits també s'inclouen altres diferenciades als costums escrits -cap. XXI- (seguim l'edició de Les Constitucions de Pau i Treva publicada pel Departament de Justícia de la Generalitat de Catalunya, de 1994). Pot ser doncs que en un moment d'imprecisió terminològica les expressions de furs, costums escrits i usatges escrits es refereixin per igual al text dels Usatges de Barcelona; però també pot ocórrer que la cita que es fa a la Carta de Batea i Algars de 1181 dels furs de Barcelona al·ludeixi a aquells Costums escrits que se citen el 1173 (si entenem que furs és dret escrit i els Costums esmentats són de Barcelona), o en conjunt al dret escrit de Barcelona integrat pels "Usatges y costumbres de Barcelona" (dos ordenaments) com s'hi remeten les Corts de Tarragona de 1235 (MONTAGUT, La recepció, pàg. 43). En qualsevol cas sembla evident l'equivalència entre furs i costums com a ordenament jurídic si prenem com a referència per exemple diverses Cartes de població atorgades pel Temple a la nostra zona: en la de Gandesa de 1192, es fa el poblament "ad illam consuetudinem sicut populatores de Orta"; en la de Pinell de 1207 és "secundum morem Orthe"; en la de Vilalba de 1224 es fa "ad forum Orte", i en la de la Vall de Batea de 1244 és "ad bonum forum atque usum vel consuetudinem Batee". També cal tenir en compte que els Usatges de Barcelona i els Costums feudals de Catalunya regeixen igualment als Regnes d'Aragó i València segons acreditem els s. XIII i XIV (notes 190 i 191).

14. Sobre les concordances dels Usatges amb els costums de Lleida, Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol vegeu la nota 170. I quant a aquell plet entre el Temple i el senyor d'Entença vegeu la nota 52.

15. FONT, ob. cit., pàg. LXXXVI i ss.

16. FONT, ob. cit., pàg. XCI i ss.

17. El cap. 81 d'Horta estableix que en cas d'insuficiència dels Costums s'ha d'acudir als Usatges (a excepció dels referents a l'exòrquia, intestia i cugúcia), i en darrer terme, als "jura comunia" (dret romà i dret canònic); en canvi el 129 de Miravet es remet en primer lloc com a dret supletori del propi a les Constitucions de Catalunya, després als Usatges, i en últim lloc al dret comú (el mateix ordre recull el cap. CXXIV de la Torre del'Espanyol).

18. FONT es refereix a l'activitat legislativa dels primers comtes-reis de caràcter personal, però cada vegada més amb el consens i l'aprovació de la seva Cúria o consell assessor; talment distingeix entre la Cúria ordinària integrada pels oficials de la Cort i alguns nobles i prelats, i la

Cúria General amb la concurrència de les altes jerarquies nobiliàries i eclesiàstiques convocades per a tractar afers de major transcendència. Ja les disposicions legals que es promulguen, molt senzilles en principi, siguin solament del monarca o bé amb l'assentiment de la Cúria, reben el nom de "Constitucions". Tanmateix, en Corts de 1283 Pere II promulga la coneguda Constitució per la que s'obliga: a reunir una vegada a l'any Cort General amb la concurrència de prelats, religiosos, barons, cavallers, ciutadans i homes de viles, per a tractar "del bon estament e reformatio de la terra"; i en segon terme i per al futur com diem si ell o els seus successors volen fer una constitució o estatut general per a Catalunya, ho han de fer amb el consentiment i aprovació dels estaments units en Corts, o de la major i més sana part d'ells. Es tracta doncs d'una nova font del dret, pactada i consensuada, que emana de les Corts catalanes institucionalitzades, de caràcter regular i presidides pel rei. A partir d'aquest moment, l'expressió de "Constitució" s'usa en referència a la producció legislativa sorgida de les Corts (amb les modalitats que s'aniran distingint: Constitucions, Capítols de Cort i Actes de Cort) (FONT, ob. cit., pàg. LXXXVI i ss.).

19. L'autor cita diversos textos justinianeus on apareix la formulació (BROCA, Historia, I, pàg. 69). Per la nostra part, en referir-nos a l'obra justiniana seguirem l'edició llatina que publica DEL CORRAL, a "Cuerpo del Derecho Civil romano", de l'any 1889 (edició de 1988).

20. Pel que fa a les expressions de "consuetudo" o "consuetudines" hem de considerar-les com a referents al dret particular o propi d'un lloc o d'una regió determinats (D'ORS cita textos romans des de Ciceró, Hermogenià i fins el Digest sobre el costum i la seva eficàcia legal en les províncies romanes); quant al "patronus" a Roma ja és el senyor d'un grup familiar; respecte els drets de fadiga i lluïisme efectivament apareixen recollits (sense aquella denominació feudal catalana) en l'emfitèusi justiniana, per bé que en el primer cas el termini per exercir-lo és de 10 dies front els dos mesos fixats pel dret romà (D'ORS, ob. cit., pàgs. 50 i ss; MIQUEL, Derecho, pàgs. 64 i ss.; i vegeu també la Quarta Part d'aquest treball pàgs. 203 i ss.). Podem afirmar com assenyala LALINDE en relació amb els Furs d'Aragó però aplicable al nostre cas, que l'Església és sens dubte el primer i més important vehicle d'introducció del dret romà (Derecho, pàg. 45).

21. Aquestes clàusules apareixen en contractes d'establiment de béns del Bisbat de Barcelona de la segona meitat del s. XI (nota anterior). A part les institucions sorgides de la pràctica eclesiàstica, comptem amb el "Corpus Iuris Canonici" integrat per les Decretals i el Decret de Gracià, segons l'edició de RICHTER de l'any 1879 (FRANSEN afirma que una Decretal "est une lettre émanant du Pape, rédigée selon des règles bien déterminées, et répondant à une consultation ou à une demande émanant d'un évêque, d'un dignitaire ecclésiastique ou d'un haut personnage" -

Les Décretales, pàg. 12-); i sobre el "Decretum Gratianum", VAN DE KERCKHOVE afirma que "contient en effet à côté du matériel puisé dans la législation traditionnelle de l'Eglise, des éléments de droit romain et un nombre considérable de questions théologiques" -La notion, pàg. 420-).

22. Vegeu la Quarta Part, notes 289 i ss. de la Secció Primera. És en dret canònic on es recull l'expressió de "censum" com a contraprestació patrimonial per l'establiment en immobles (Decretals, Extra., 3, 13, 7).

23. ACA, Gran Priorat, Armari 23 -Comuns-, Pergamí núm. 175. AHN: Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 690, docs. núms. 16 i 19; Batllia de Miravet, Caixa núm. 8260.1, doc. núm. 2; i Comanda d'Ascó, Carpeta núm. 636, doc. núm. 7. Pel que fa al document de 1215 destaquem que es refereix als drets de la "potestat de la terra" en al·lusió al Temple que ostenta el senyoriu del lloc; l'expressió de "potestat" apareix sovint als Usatges (núms. 10, 11, 44, 45, 48, etc.).

24. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 609, doc. núm. 45. Pel que fa als documents que citem en aquesta nota i l'anterior, veiem que cap d'ells al·ludeix al "dret comú", sinó que mentre que el 1227 se cita "omni iuri scripto et non scripto civili et non civili", ja el 1244 es fa esment a excepcions i beneficis romans afegint-se la renúncia a aquells dels "decretorum", i el 1268 hom parla de l'"auxilio canonico et civili"; la referència al dret comú la trobem per primera vegada en una Constitució de Pere I de 1210, donada a Barcelona i que es refereix a aquells que posseeixen immobles a cens o en emfitèusi i que en disposen sense la llicència pertinent del senyor directe (el dret de fadiga), aleshores el monarca assenyala que tals actes són contraris als Usatges de Barcelona, a altra Constitució anterior donada per ell mateix "e encara a comu dret" (CYADC, 1, 4, 31, 1) (destaquem també que s'usa l'expressió de "constitució" referint-se a una disposició reial anterior, i que la present de 1210 que acaba prohibint aquelles transmissions per fraudulentas s'adopta pel monarca "ab consell de la Cort" -vegeu nota 18-); en canvi en altra confirmació de la donació feta d'Ascó a l'Orde del Temple el mateix 1210 es fa referència separada al dret canònic i al civil o romà; després el codi de Tortosa (1277/79) disposa que el dret comú és supletori del propi, mentre que a Horta s'al·ludeix als "iura communia" (cap. 81 -1296-). D'una banda Pere I es remet conjuntament al dret canònic i al civil en la donació que fa al Temple, i d'altra banda en aquella Constitució del mateix any al·ludeix a l'emfitèusi (institució romana) i es al dret comú amb referència sembla ser al dret comú feudal i no al romà al que s'hi refereix en aquell primer document com dret civil (MONTAGUT, La recepció, pàg. 105) (OURLIAC afirma que l'expressió de dret comú és extreta del D., 1, 1, 9: "Omnes populi qui legibus et moribus reguntur partim suo proprio, partim communi omnium hominum utuntur" -Histoire, pàg. 138-); a Lleida (1228) i a Tàrraga (1244) segueix al·ludint-se a lleis romanes, sense citar les canòniques ni usar l'expressió de dret comú; la Constitució de 1251

prohibeix les lleis romanes, el Decret (de Gracià) i les Decretals; i no és fins al codi de Tortosa de 1277/79 que no es fa remissió al dret comú considerant-se tradicionalment com compresiu dels drets romà i canònic, però malgrat això una redacció anterior de 1272 feta pels notaris Tamarit i Gil (nota 2), assenyala que "on les dites costumes ne'ls Usagies sobredits no basten, los pleyts tots sobredits deuen esser defenits e determinats per dret civil, so es per les ligs" amb la qual cosa podria establir-se una equivalència entre el dret civil o romà i aquella expressió de dret comú (ho planteja IGLESIA, La difusió, pàg. 98. nota 9); i creiem que quan ja es reconeix plenament el caràcter de drets comuns tant del romà com del canònic aleshores s'al·ludeix als "jura communia" com ocorre al codi d'Horta (1296); finalment ambdós ordenaments s'integrarien en l'expressió singular de "dret comú" com figura al codi de Miravet (cap. 124 -1319-); i ja el 1380 quan el rei Pere ordena l'observança a Tortosa de les Constitucions Generals de Catalunya disposa que s'apliquin en cas de mancança en els Costums escrits de la Ciutat, i sols després d'aquelles es podran solventar les deficiències amb el recurs al "ius canonicum vel civile" (CYADC, 2, 1, 10, 1), d'aquesta manera i mantenint el sistema de fonts previst pel codi tortosí però ordenant l'aplicació de les Constitucions del país després s'identifica aquella expressió de dret comú amb els drets canònic i civil o romà; justament en un contracte de 1588, de constitució d'un censal a la Pobla de Massaluca es renuncia als beneficis establerts "de iure comuni canonico et civili aut municipalii" (nota 302); vegi's també com la Constitució de 1599 que estableix una relació de fonts del dret del Principat i usa aquella expressió singular comprenent tots dos ordenaments romà i canònic (nota 45). Sobre el dret canònic pot veure's: GARCIA, El derecho, pàgs. 17 i ss., i Derecho común, pàgs. 13 i ss.; l'autor es refereix als elements integrants del dret canònic, als canonistes i civilistes, i a l'aparició del "Corpus iuris canonici" i la seva edició romana de 1582. Per la seva part FIGA insisteix en què a Catalunya no es rep el dret romà sinó el "ius commune", com a dret adaptat a les circumstàncies; segons l'autor la societat és la que crea el dret, la doctrina dels juristes recull i ordena el que considera d'utilitat i elimina allò que no en té, i ja els jutges s'ocupen de reformar-lo, interpretar-lo i adaptar-lo (Mos italicus, pàg. 291).

25. FONT es refereix a les "renuncies" a determinades excepcions i beneficis legals que comencen a ser abundants als documents notariais des de la primera del s. XIII, com una de les proves que acrediten l'efectivitat de la recepció del dret comú (La recepció, pàg. 94). De manera semblant s'expressa HINOJOSA, La réception, pàg. 10; i pot veure's el procés de recepció als diferents Regnes hispànics a LALINDE, La penetración, pàgs. 420 i ss. Per la nostra part hem vist com aquelles renuncies apareixen en documentació des de 1227: a) El 1227 figura la renuncia als beneficis: a) de "dividendi accionis": els intervinents assumeixen en conjunt les obligacions derivades del contracte i renuncien a l'acció divisòria pròpia de la copropietat familiar (intervenen els cònjuges

i els seus fills) ("actio familie erciscunde"); així qualsevol litigi que se suscitès respecte la transmissió efectuada afectaria a tots els transmissors (D., 10, 2, 27); b) "epistola divi Adriani": complementa la renúncia anterior de manera que cadascun dels intervinents respon econòmicament i plenament de les obligacions pròpies i de les dels altres, sense possibilitat de demanar la reducció de la seva quota de responsabilitat (D., 46, 1); c) "nove constitutioni": que coincideix amb l'anterior, insistint en què el demandant podrà adreçar-se contra qualsevol dels venedors indistintament (N., 4, 1) (D'ORS, ob. cit., pàgs. 242 i 243, i 503 i 504; i VIVES, Usages, IV, pàg. 45, nota 10) (afegim que el cap. 8 del "Recognoverunt proceres" disposa que tot i que es renunciï a la nova constitució, en cas d'haver-hi diversos deutors "in solidum" cadascun està obligat a pagar solament la seva quota; i el cap. 5 dels Costums de Perpinyà mantenen el mateix criteri encara que els deutors "renunciaverint beneficio nove constitutionis et dividende accionis, (...) epistole divi Adriani") (nota 36); d) als privilegis dotals i als afectants a la donació "propter nuptias": s'al·ludeix als beneficis que protegeixen els drets dotals i d'esponsalici de l'esposa i als de la llei Júlia de "fundo dotalis" amplament recollits per l'obra justiniana (D., 23, 3, 4 i 5; i C., 5, 12, 13, i 14; i 8, 17); i e) al dret hipotecari: entenem que es tracta de la renúncia als beneficis hipotecaris que tàcitament es reconeixen des de Justinià a favor de l'esposa sobre els béns del seu marit per a garantir-li la restitució del dot, de la "donatio propter nuptias" i dels béns parafernals (C., 5, 12, 30; 5, 13, 1; 8, 17, 12, i 5, 14, 11); b) Al document de 1229, a més de les anteriors, apareixen les renunciacions a les excepcions: a) de "non numerate pecunie": que suposa que si la part venedora és demandada per raó del contracte en cap cas exigirà al demandant comprador la càrrega de la prova (C., 4, 7 i 30); i b) i de "dolis": tot i que no es recull cap pena econòmica a càrrec dels venedors si el contracte no fos vàlid, la renúncia a aquella excepció suposa que encara que es pagués tal sanció la part venedora no restaria alliberada de l'obligació principal referent a la transmissió efectuada (D'ORS, ob. cit., pàgs. 493 i ss.; segons ARIAS: l'"exceptio non numerate pecunie" té un origen pre-justinianeu, coneguda per Ulpià i d'acord amb la referència que se'n fa en un rescripte de Caracalla de l'any 215; i l'"exceptio doli" fou creada pels juristes de la darreria de la República o a la primeria del Principat romà -Sobre la querela, pàgs. 108 i 112-); c) I finalment en el contracte de 1244 trobem la referència al senat-consult Vel.leià: aquella disposició prohibia a l'esposa "intercedere" com a fiadora a favor del seu marit, i Justinià manté la norma declarant ineficaç "ipso iure" tot acte en tal sentit excepte (entra altres casos) si ella ha renunciat expressament a tal excepció (C., 4, 29, 22; vegeu D'ORS, ob. cit., pàgs. 505 i ss.; LALINDE afegeix que aquell senat-consult apareix en data indeterminada, i que ja figura als codis de Tortosa i Barcelona, de la darreria del s. XIII -La recepció, pàgs. 335 i 343 i 344-),.

26. Per a FONT l'aplicació del dret romà s'acredita entre altres mitjançant les resolucions judicials, i es constata entrat el s. XIII en la referència

incidental que en fa algún text local com es "Consuetudines Ilerdenses" (ob. cit., pàg. 94). I segons HINOJOSA la referència a les lleis romanes que contenen els Costums de Lleida, suposa la considerable extensió aconseguida pel dret romà en aquella època, observant la gran influència del mateix en el dret de família i successions contingut en dit text, de vegades amb modificacions introduïdes pel dret canònic (ob. cit., pàg. 11). D'altra banda pel que fa al dret canònic que no se cita en les fonts del text de Lleida, VALLS-TABERNER es refereix a la seva certa influència també al codi de Costums ilerdens; els exemples que presenta són: la validesa del testament encara que no hi hagi institució d'hereu sent suficients dos testimonis (cap. 144); i la de les alienacions dels béns dotals fetes pel marit amb l'aprovació sota jurament de l'esposa (cap. 135) (Las "Consuetudines", pàg. 23). Vegeu també la nota 25.

27. Nota 7.

28. Nota anterior.

29. Als Regnes de València i d'Aragó Jaume I aprova els anys 1240 i 1247 respectivament, uns ordenaments jurídics generals i complets (nota 31), i en ells, com assenyala IGLESIA, la tasca d'integrar els mateixos correspon a l'equitat i al seny natural ("igualtat" a València -FURS, cap. I del preàmbul-; i "ad naturalem sensum vel equitatem" -FORI, preàmbul, pàg. 18), fonts equiparables i coincidents així amb el seny natural que apareix en aquella Constitució catalana de 1251 (quan es prohibeix el "Liber" i els drets romà i canònic -nota 7-), tot i que després al Principat se citen en altra de 1409 la equitat i la bona raó (nota 44); a part i en cada cas corresponia al monarca amb les Corts la funció de donar noves lleis; a Catalunya arran les limitacions imposades a la "summa potestas" del rei (Corts de 1283), s'establiria un sistema jurídic complexe, integrat per un dret regi, els drets municipals i senyorials i altres privielgis; i ja la tasca d'integració de totes aquelles fonts del dret corresponia al seny natural, o a l'equitat i bona raó (ob. cit., pàg. 322 i 323). LALINDE per la seva part distingeix el "seny natural" dels conceptes d'equitat i bona raó, però afirma que el seny natural i l'equitat són dos conceptes molt pròxims; això no obstant assenyala que cap d'aquelles fonts poden considerar-se com mitjans introductoris del dret comú atès que a Catalunya coexisteixen amb ell i fins i tot desapareixen quan aquell és confirmat (Constitucions de 1409 i 1599 -notes 44 i 45-) (Derecho, pàgs. 47 i 48). En canvi PEREZ-MARTIN sosté la tèsi que la remissió que fan els Furs d'Aragó a la única font supletòria autoritzada "ad naturalem sensum vel equitatem" fa més fàcil la inclusió del dret romà-canònic com a dret supletori de l'aragonès (Introducció, pàg. 52). En tot cas, és de destacar que a Catalunya Jaume I exclou la referència a l'equitat, a diferència del que ocorre a València i a Aragó, i en canvi el concepte apareix en aquella altra Constitució de 1409 junt amb la bona raó equivalent al nostre entendre a l'expressió anterior de "seny natural"; el conflicte sorgeix en intentar

delimitar el caràcter de cadascun d'aquells conceptes, i tot i que no és el lloc adequat per a fer-ho, apuntem en següent: a) sobre el "seny natural": pot establir-se una equivalència entre les expressions de "seny natural" de 1251 i "bona raho" de 1409; tots dos conceptes es remeten en definitiva al seny o raó que ha d'usar el jutge per a resoldre el cas que se suscita a manca de norma expressa en les altres fonts del dret; seny o raó no fan més que remetre's a la lògica del jutge i que a la fi s'elaborarà segons la seva formació jurídica i s'inspirarà en els seus els principis socials i morals; l'anterior ens fa pensar en la clàssica distinció romana entre "aequitas ruda" que no és altra que el dret natural o diví abstracte que regeix l'univers, i l'"aequitas constituta" o "erudita" que és l'expressió jurídico-humana de l'anterior; conseqüència de l'exposat és que els jutges poden introduir per mitjà del recurs al "seny natural" ("aequitas ruda") el dret comú ja generalitzat ("aequitas erudita") considerat en aquell moment com la "ratio escripta" per excel·lència dels juristes; i b) pel que fa a l'equitat: l'expressió no és desconeguda ja que apareix als Usatges, al núm. 139, assenyalant que en tot cas la justícia s'aconsegueix per mitjà de la llei i/o pel costum (reconegut com a font del dret propi de cada comunitat); Jaume I inclou l'equitat com última font del dret als Furs d'Aragó (1247) i als de València (1240) encara que en aquest cas s'expressa com "egualtat", però no en fa esment a la Constitució catalana de 1251; el concepte d'equitat als Usatges és diferent al de l'"aequitas" romana ja definida que expressa la norma jurídica materialitzada i no pròpiament l'objectiu de la norma que seria la justícia; si acceptem l'equivalència del terme "egualtat" amb el de justícia aplicant-lo als textos de la Corona d'Aragó, hem de dir que s'establiria o reconeixeria com a font del dret l'arbitri judicial; tot i així aquell arbitri, al nostre entendre, deuria elaborar-se d'acord amb el seny natural o la bona raó que s'indiquen; creiem que ambdues fonts es troben íntimament vinculades, fins que finalment s'acaben confonent quan el 1599 se segueix reconeixent l'equitat però ja reglada d'acord amb la doctrina dels doctors conforme les regles del dret comú. En tot cas, sobre els conceptes de "ius" i d'"aequitas" romans, D'ORS assenjala que pels juristes romans el "ius" és concebut justament com la disciplina de l'"aequitas" (ob. cit., pàg. 44). VALLEJO distingeix: una "rudis aequitas" indefinida però existent i immutable, vinculada al dret natural de totes les criatures humanes establert per Déu; i una "aequitas constituta" que ja és la norma jurídica definida reflexe d'aquella altra equitat, deduïda o descoberta per l'home a partir d'aquella equitat ruda per a ser aplicada (La categoria, pàgs. 750 i 751). DE MONTAGUT per la seva part al·ludeix a l'"aequitas" romana i assenjala que n'existeix una definida com "ruda" en termes similars que VALLEJO, la qual "debe detectarse, pulirse y transformarse por la razón, en equidad erudita; ese trabajo corresponde hacerlo a los juristas que lo expresan en preceptos, los cuales a su vez se convierten en obligatorios por obra de la potestad del príncipe que los manda observar como leyes" (Pensamiento, pàg. 4). El mateix DE MONTAGUT assenjala en una altra ocasió que la decisió de 1251 suposa potenciar la jurisprudència com a

font creadora del dret però vinculada a una administració de justícia que no està centralitzada ni organitzada a partir d'un principi d'unitat jurisdiccional; així el seny natural, com a via d'integració del dret contingut als Usatges i en les constitucions o costums permetria actuar a la vegada sobre un mateix dret a les jurisdiccions règia, senyoriais i municipals; d'aquesta manera, els juristes al servei dels diferents estaments que componen la societat catalana del moment poden utilitzar el dret comú i el dret feudal per a diverses finalitats o interessos polítics de classes i poders també diversos: crearàn l'ordenament jurídic que precisa la societat estamental que va emergent (La recepció, pàg. 35). A part però pot veure's com els codis que apareixen a la nostra zona, inclosos els de Lleida i Tortosa, en cap moment atribueixen caràcter de font del dret a les sentències o resolucions judicials; tots els textos es remeten com a fonts supletòries a ordenaments escrits, encara que d'una manera molt general admetin la vigència d'usos o usances escrits i no escrits a part del propi codi escrit que en cada cas s'aprova. Tal circumstància pot deure's també a la influència del dret comú; GODDING afirma que una vegada conegut el "Corpus Iuris Civilis" a Occident, el precedent judicial com a possible font del dret "n'a qu'un rôle extrèmement limité", i manifesta que romanistes i canonistes refusen l'autoritat de les decisions judicials com a tal font i sols l'admeten d'alguna manera en quant poden per sí mateixes establir un costum o constituïr la prova d'un costum (La jurisprudence, pàgs. 9 i 10).

30. Nota 1. El cap. 24 dels Costums de Tàrraga disposa que quan "supradicte consuetudines non potuerint abundare" s'ha de recórrer primer als Usatges de Barcelona, si aquells tampoc són suficients a les lleis gòtiques, i en darrer terme a les romanes.

31. Sobre els Furs de València seguirem l'edició que amb el mateix títol del document han anat publicant COLON i GARCIA des de 1980 en sis volums fins el present, segons llurs rúbriques i capítols. Pel que fa als Furs d'Aragó usarem l'edició de Los Fueros de Aragón, de 1274 a 1547, publicada per l'Editorial Turner i prologada per Antonio PÉREZ MARTIN. N'hem fet referència a la nota 29.

32. Nota 2. Insistim en tot cas com exposem, que els Costums de Tortosa s'inspiren en bona part en el Codi de Justinià i, en menor grau, en les altres obres de la compilació del "Corpus Iuris Civilis".

33. Al preàmbul del document el mestre templer assenyala entre altres coses, que: "attendentes quod jura comunia in qualibet villa seu municipio, sine dampno habitatorum non possunt comode per omnia observari" (COTS, Les "Consuetuds", pàg. 8).

34. FONT assenyala: "El derecho justiniano aparecía como el derecho ideal de una minoría culta e ilustrada, la de los juristas, que se iría

imponiendo penosamente a merced del ascendiente de la misma en las superiores esferas políticas de los países, y al progresivo apoyo de las clases medias, especialmente de la burguesía de los grandes centros urbanos, que hallaban sus principios y normas más adecuados para regir el complejo de las relaciones contractuales en que se movían. Pero no hallaba, por lo regular, ambiente favorable en otros amplios sectores ni entre las clases nobiliarias -en cuanto atacaba a sus privilegios estamentales-, ni entre las populares, en cuanto se presentaba con el aire de una regulación extraña a sus ancestrales instituciones, de factura y mentalidad ajenas a su comprensión". Al.ludeix també a "la aversión popular hacia los juristas -jueces, abogados, gente de cúria- por su invocación inmoderada de autores romanistas y canonistas en los tribunales, y el empleo de un sistema procesal complicado a los ojos del vulgo"; i a "las inveteradas demoras y complejidades del proceso y las farragosas alegaciones de glosadores y comentaristas" (ob. cit., pàgs. 92 i 93). Per la nostra part veiem com el Temple al preàmbul dels Costums d'Horta manifesta que no es pot pretendre l'aplicació total i absoluta dels drets comuns perquè seria perjudicial als seus vassalls; però no es fa al.lusió a la prohibició reial de 1251 contra el dret comú (nota 7); justament la referència que en fa posa de manifest que aquells drets romà i canònic s'estàn usant i seguint en la pràctica, volent en tot cas evitar-los, i no dubtem que fos per les raons abans indicades. Observem que l'atorgament d'aquell capitpolat segons el document, obeeix a una sol.licitud dels vassalls i que ells inicialment solament demanen la confirmació dels Costums de Lleida, pels que s'han vingut regint en part; la referència als drets comuns segons sembla és afegida per l'Orde. En tot cas estimem que la necessitat dels vassalls d'establir quin és el dret propi del lloc sorgeix arran els conflictes i confusió causats per la coexistència dels Costums de Lleida, amb altres usos propis (matitzacions o actualitzacions d'aquells o altres peculiars), i els anomenats drets comuns. La solució que planteja el mestre del Temple doncs és la de fixar uns Costums útils i certs, com l'única forma d'evitar aquella situació. Recordem també allò que hem dit distingint entre sí les expressions de dret comú i drets comuns (nota 24).

35. ACA, Registre de Cancelleria núm. 886, fols. 136 i 137. El document indica que l'acord s'ha adoptat en Corts, havent-les convocat i celebrat a Barcelona ("conventiorum ad curiam"), amb l'assistència de prelats, religiosos, consellers, capítols, síndics, barons, militars, ciutats, ciutadans i homes de viles. D'altra banda la referència als Usatges de Barcelona podem dir que constitueix per sí mateixa una confirmació reial de la seva efectiva vigència malgrat la manca d'una confirmació formal expressa en tal sentit (nota 7).

36. OLIVER, Historia, I, pàgs. 153 i 154; BROCA i AMELL, Instituciones, I, pàgs. 27, 43 i 44; COTS, Textos, pàg. 7; i FOGUET, Código, pàg. 14, nota 2. En relació amb la Pragmàtica donada a Tortosa, aquella es

refereix únicament al dret romà, però segons IGLESIA hem d'entendre que implícitament al·ludeix al dret comú inclòs el canònic (La difusió, pàg. 98). Sobre els Costums de Perpinyà diguem que l'any 1162 el comte Guirart atorga un privilegi als seus naturals pel que confirma llurs costums escrits donant-los el nom d'"usatges"; després aquells costums són confirmats successivament per Alfons I els anys 1172 i 1176, per Pere I el 1207 i el 1209, i per Jaume I el 1276. Per la nostra part, seguirem la publicació de VALLS-TABERNER, Ferran, Els Costums de Perpinyà, Barcelona (1992- 2ª edició), i en citar llurs capítols seguirem la numeració donada per l'autor. Afegim que els Costums són concedits a Colliure l'any 1277 per Jaume I de Mallorca (ALART, Inventaire, pàg. 6).

37. Vegeu FONT, Estudi, pàgs. CIII i ss.; i BROCA, Historia, I, pàgs. 274 a 276 i 300 a 307. D'una banda, tenim una edició d'uns Costums de Barcelona redactats a mitjan s. XIII presentada per VALLS-TABERNER, Un articulat inèdit de Consuetuds de Barcelona, a Estudis Universitaris Catalans, XIII, Barcelona (1928), pàgs. 548 a 552; l'autor considera que la seva redacció és posterior a 1253 i anterior a 1284 quan es concedeix a Barcelona el privilegi del "Recognoverunt proceres" (per a citar les disposicions que s'inclouen en aquell ordenament usarem la numeració fixada per VALLS). I pel que fa als altres textos esmentats apareixen publicats en les diferents Compilacions de dret català; i a l'obra de VIVES, Usages de Catalunya (1864) figura una versió castellana: de les "Costumes" i altra de les "Commemoracions" al vol. II, pàgs. 56 a 106; i del "Recognoverunt proceres" i de les "Ordinacions", al vol. IV, pàgs. 45 a 87, i 154 a 174. Quant al "Recognoverunt proceres", el seu original en llatí fou publicat per MANS i MIÑARRO amb el mateix títol del document a Barcelona l'any 1933, i més recentment per ARAGO i COSTA a Privilegis reials concedits a la ciutat de Barcelona, el 1971, doc. núm. 22, pàgs. 8 a 17. Ja una còpia del s. XIV fou també publicada l'any 1927 per la Facultat de Dret de la Universitat de Barcelona, amb el títol de "Recognoverunt proceres". Una versió medieval catalana del privilegio así llamado. Per la nostra part, seguirem l'edició d'ARAGO i COSTA. De les "Ordinacions", tenim les edicions de PELLA FORGAS, Tratado de las relaciones y servidumbres entre las fincas, publicat a Barcelona, l'any 1901 (reeditada el 1969); i la de BASSEGODA, Consuetuds de la Ciutat de Barcelona, sobre les servituts de las casas e honors, vulgarment ditas den Sanctacília, també a Barcelona el 1931. Pel que fa a PELLA també es refereix a la seva vigència general al Principat excepte a Tortosa (ob. cit., pàgs. 28 i 29).

38. BROCA es refereix a la indubtable influència del dret feudal comú en les Costumes, i a la del dret romà en les Commemoracions, així com al seu caràcter de dret general al Principat (ob. cit., I, pàgs. 276 i ss.). Vegeu també FONT, ob. cit., pàg. CIV.

39. BROCA insisteix en la influència gòtica i romana a la vegada en diferents capítols del "Recognoverunt", especialment en els afectants a institucions de família i de successions, i exposa el pròposit de Ferran el Catòlic de fer extensiu formalment aquell text a tot el Principat (segons expressava el rei en una carta de 21 de juliol de 1510); el mateix autor, quant a les "Ordinacions" refereix talment la seva vigència general a tota Catalunya (a excepció de Tortosa, on els seus Costums dediquen un llibre a la mateixa matèria regulada per aquell text). Assenyala també diferents concordances entre aquell text i el "Recognoverunt" (ob. cit., I, pàgs. 300 a 310). Vegeu FONT, ob. cit., pàg. CVII.

40. Més endavant referim el possible origen barceloní dels primers pobladors cristians de la que serà Baronia d'Entença; els llocs de Móra, Tivissa i Garcia són donats el 1174 a Guillem de Castellell, cavaller al servei del rei en el comandament dels seus exèrcits. I no dubtem que serien justament soldats d'aquell exèrcit procedents de Barcelona o d'altres indrets de la Catalunya Vella els primers en establir-se a la zona (nota 218).

41. En els apartats següents ens referim a la concessió dels diferents codis que coneixem, així com a les confirmacions senyorials i judicials que successivament es van produït de tots ells; aquelles confirmacions es refereixen de vegades als diferents codis de Costums d'una manera genèrica, i en altres a preceptes concrets. Fins el s. XVI inclòs tenim testimonis sobre la confirmació íntegra dels diferents codis; el s. XVII se susciten tant a Horta com a Miravet conflictes en ordre al control municipal de la gestió del batlle senyorial, i a les facultats dels representants municipals en l'àmbit judicial, fins que s'arriben a establir determinades concòrdies sobre l'exercici de la jurisdicció senyorial, mantenint l'antic principi de la participació dels jurats i prohoms en els processos judicials. Tots els casos que coneixem els anirem referint oportunament; apuntem solament que en cap cas es planteja una controvèrsia referent a l'ordenament privat dels capitulats. Quant al s. XVIII si bé tenim constància de confirmacions d'aquells codis posteriors a la promulgació del Decret de Nova Planta, hem de dir que les mateixes són genèriques i que en algun cas ja s'inclou la indicació de que malgrat tot els codis no s'apliquen a causa de la nova forma de govern establerta.

42. FONT assenyala que durant els s. XII i bona part del XIII es desenvolupen les primeres manifestacions d'una legislació reial, plenament civil després de la continguda als Usatges originaris. Talment al·ludeix a l'influxe del dret comú en la pràctica curial i a nivell legislatiu, indicant que en l'àmbit civil el dret comú constitueix un règim jurídic perfecte, adaptant-se a ell les Constitucions que es promulguen (ja en referència a les Corts), establint excepcions, aclariments o modificacions (ob. cit., pàgs. LXXXVI i XCVI).

43. Aquesta Constitució diu: "Confirmats encara lo Capítol en la dita Cort de Montso fet, qui comença: Ordenam e statuim, etc. E a aquell anyadint, statuim que negu savi en dret en las ciutats, vilas ne encara en altres insignes locs, no puxa advocar, ne offici de jutge, o de assessor regir, si tots los sinc libres ordinaris de dret civil (romà) no ha, o almenys los libres ordinaris de dret canonic. E que aquells almenys haja oit per sinc anys en Studi General, de la qual cosa per sacrament sie tengut fer fe." (CYADC, 1, 2, 6, 4). El Capítol que aquella disposició confirma és el XVII de les Corts de Montsó de 1289, segons el qual cap "savi en dret no us en alguna Cort de Inquisitions ni de advocacions, ne de jutjaments entro sera examinat per los prohomens de quiscun loc ensemps ab los altres savis en dret. E aquells qui seran elets juren que se hauran feelment en advocacions e en las altras cosas en poder del veguer e del batlle e dels dits prohomens de aquell lloc". I el mateix s'estableix en aquelles Corts respecte dels "metges e cirurgians" i notaris públics (CYADC, 1, 2, 6, 1, 2 i 3).

44. La Constitució referida és com segueix: "Item, senyor, que'ls Cancellor e Vicecancellor vostre e del dit senyor primogènit vostre e successors vostres e seus, qui ara son e per temps seran, (...), regesquent e ministren per vos senyor la justícia, (...), en aquella millor forma que fer se dega segons Usatges de Barchinona e Constitucions e capitols de Cort de Cathalunya, usos, costums, privilegis, immunitats ne libertats de cascuna condicio e de les Universitats e dels singulars d'aquelles, dret comú, equitat e bona raho. Plau al Senyor Rey" (CYADC, 1, 1, 38, 2).

45. Aquesta Constitució disposa: "Axi be statuim y ordenam ab loatio y approbatio de la present Cort, que los doctors del Real Consell hajan de decidir y votar les causes que's portaran en la Real Audiencia, conforme y segons la disposicio dels Usatges, Constitucions y Capitols de Cort, y altres drets del present Principat y Comtats de Rossello y Cerdanya; y en los casos que dits Usatges, Constitucions y altres drets faltaran, hajan de decidir les dites causes segons la disposicio del dret canonic y, aquell faltant del civil y doctrines de doctors, y que no les pugan decidir ni declarar per equitat, sino que sia regulada y conforme a les regles del dret comu, y que aportan los doctors sobre materia de equitat." (CYADC, 1, 1, 30, 1).

46. Caps. 107 de la Carta de Benissanet, i 113 de la de Miravet (sobre aquestes Cartes vegeu les notes 141 i 142).

47. Vegeu la nota 20. Podem veure la Carta de població de Gandesa concedida el 1194: primer el document estableix el repartiment de terres que es fa amb el cens a satisfer cada any, refereix els drets de l'Orde del Temple (molins, forns, firma, exèrcit, etc.), i afegeix que declara els pobladors "inmunes et liberi de omni alio servitio et usatico"; i finalment els indica que "habeatis totum predictum honorem ad illam

consuetudinem sicut populores de Orta tenent et habent sine omni interdicto" (FONT, Cartas, l.1, doc. núm. 196, pàgs. 270 i 271).

48. LALINDE destaca el caràcter del costum com a font primària del dret català fins l'Edat Mitjana, i el fet que té una transcendència en tres àmbits: a) com a origen de la normativa reial com són els "usualia", "usatici", o "usatges"; b) en "ser el título de penetración del derecho común y el de supervivencia del derecho gótico"; i c) en que és una norma que el jutge ha d'investigar (Iniciación, pàg. 283). Citant fonamentalment a SOCARRATS, EGEA i GAY assenyalen que les característiques del costum com a norma jurídica serien: el ser un dret no escrit almenys en origen; que consisteix en un ús de tot el poble o la major part d'ell; que es practica durant un temps determinat, bé que no hi ha unanimitat sobre el període a transcorrer, ni tan sols si en hi havia prou amb un acte o en feien falta més; el costum ha de ser just i no anar contra el dret diví, el dret natural o el dret de "gentes"; que solament pot induir costum aquell que té capacitat per a fer-ho, de manera que un incapaç legalment no pot crear costum (tampoc la dona); i que l'acte en qüestió tingui un caràcter normatiu que solament li pot donar el consentiment del poble (Eficàcia, pàgs. 507 a 512). També cal recordar allò que disposa l'Usatge núm. 139 en admetre el costum llargament practicat com a font del dret a més de la llei, que no fa més que traslladar el principi romà recollit per Hermogenià: "Sed et ea quae longa consuetudine comprobata sunt ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio, non minus quam ea, quae scripta sunt iura, servantur" (D., 1, 3, 35). En tot cas, segons Julià i referint-se a les províncies de l'imperi, solament en aquelles causes en les que "legibus non utimur" cal observar allò establert per "moribus et consuetudine"; encara afegeix que "si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est", i ja en últim terme s'acudiria al dret de la Ciutat de Roma; s'assenyala que el costum és una norma aprovada pel poble, raó per la que cal observar-la i més si esté en compte que a la fi la llei està vigent perquè el poble l'ha rebut ; i finalment s'afirma que la llei pot ser derogada pel legislador i també per mitjà del "tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur" (D., 1, 3, 32). D'ORS cita a Ciceró qui contraposa els "iuri instituta" a la "morum consuetudo", però afegeix que en les fonts clàssiques la "consuetudo" no formava pròpiament un ordenament jurídic sinó que simplement es referia a unes situacions de fet locals que el dret devia tenir en compte; afegeix que s'utilitzava per a interpretar testaments, fixar interessos deguts (D., 32, 65, 7 i 75; i 33, 1, 21); assenyala que la consideració de "longa consuetudo" com a "tacita civium conventio" apareix amb Hermogenià i després es recull al Dígest, però que la seva equiparació a la llei no es produeix fins a la darrer part del s. IV (D., 1, 3, 32). En tot cas l'autor assenyala que a totes les províncies de l'imperi es formaria un dret que defineix com a propi integrat per un règim consuetudinari (fenomen quàsi exclusiu de l'Orient i destaca el dret grec-helenístic) i altre dret format pel sistema judicial (ob. cit., pàg. 89, nota 2). Quant a la referència a "furs" que apareix al document de 1227

creiem que realment s'està referint al dret de la jurisdicció a la que pertanyen els intervinents en el contracte; però no és una expressió habitual en la nostra documentació. Hom reconeix que el terme "fur" és propi de l'àrea castellano-aragonesa i que no s'usa en la catalana, referint-se en tot cas a pràctiques consuetudinàries generals que el s. XIII es "nacionalitzen" en expressió de LALINDE convertint-se en costums generals per a tot el Regne com ocorre a Aragó i a València (La costumbre, pàgs. 183 i 184); però en el nostre cas, establir senzillament aquella equivalència implicaria declarar una reiteració de fonts que no creiem que realment pretengués l'autor del document; en definitiva estímem que tal al.lusió pot indicar un sotmetiment a la jurisdicció del lloc al que pertanyen els venedors en aquell cas o en el que es troba el bé que s'aliena. Això no obstant, l'expressió de "fur" no és estranya a Catalunya almenys els s. XII i XIII utilitzant-se com a equivalent a "costum" o "mores" per bé que no es distingeix entre dret escrit i no escrit; n'hem vist exemples en Cartes de població atorgades pel Temple a Vilalba (1224) i a la Vall de Batea (1244) (vegeu la nota 13), i tot seguit veiem també els de les Cartes de Siurana de 1153 i d'Alforja de 1170 (Baix Camp). Després però pràcticament desapareix i segurament per influència externa, a partir del s. XVII s'incorpora novament l'expressió de "for" en documents notariais equivalent a "dret", com veiem en un contracte de constitució d'un censal a Miravet el 1671 en el que es vén una finca a "for de censal" (APM, "Escrituras desde 1640 a 1694", fol. 16), o ja al "foro cuiusvis iudicis secularis" en general o del batlle del lloc com a jutge ordinari com sovint s'expressa en aquell tipus de contractes (p. ex., de 1737, d'Horta -AP de V. Subirats, doc. núm. 3-). Cal tenir en compte que els termes "furs" i "usaticos" són utilitzats a Catalunya per Ramon Berenguer IV referint-se el primer a costums com a normes jurídiques com ja hem dit, i el segon a usos tributaris. Així ocorre per exemple en les Cartes de població següents: la primera de Tortosa de 1149, en la que el comte eximeix els seus habitants de tot "usaticum aliquid nec leudam neque portaticum neque passaticum"; en la de Siurana concedida el 29 d'abril de 1153 el comte concedeix "eis tales fueros et tales usaticos quales habent ipsi populatores de Lerida francamente. Et in omnibus locis terre mee ubi non donant leudas nec usaticos illi homines de Lerida, statores et habitatores Siurana non donent"; i l'any 1170 quan els senyors d'Alforja, al Baix Camp, concedeixen Carta de població al lloc, disposen que els seus pobladors es regeixin "ad bonos usaticos et ad ipsas mores qui sunt in Siurana, sicut comes Barcinonae dedit ad eos populatores de Siurana" (vegeu la nota 47; FONT, Cartas, l.1, docs. núms. 68, 94 i 137, pàgs. 110, 147 a 149 i 194 i 195; i llibre de "Privilegis y ordinacions de la Vila de Alforja", a l'arxiu del II.lustre Col.legi d'Advocats de Barcelona, sig. núm. 316 - 46/71/ALFORJA/COP/MITR- II-51, full 8). L'expressió de "furs" de 1153 i la que la substitueix de "mores" (més erudita) el 1170 equivalen a la de "costums" com a normes de naturalesa jurídica; i les referències a "usaticos" almenys en els dos primers documents al.ludeixen a usos

tributaris en general, mentre que en la tercera quan es fa remissió als "bonos usaticos" ens cap el dubte de si el comte es refereix a normes jurídiques o a beneficis tributaris. D'altra banda el terme "usatico" amb aquell caràcter talment tributari torna a aparèixer en documents d'Alfons I ja referits com ara: la donació de la torre d'Alboçalaz (1175) que inclou la cessió al beneficiari dels "censum et usaticum" que el rei venia percebent d'uns sarraïns; i la cessió també al Temple dels "usaticos" que corresponien al rei als dominis d'Horta (1177) i Ascó (1182). I cal recordar que a la Carta atorgada per Alfons I a Bernat Granell cedint-li Batea i Algars, l'any 1181, es fa remissió als furs de Barcelona, qüestió a la que ens referim a la nota 13. D'altra banda podem veure els termes o expressions que s'utilitzen per a fer referència als codis u ordenaments propis de la nostra zona: el preàmbul del d'Horta, de 1296, assenyala que els "usos" dels vassalls "non fuisse dictis consuetudinibus" (de Lleida); a Miravet, també en el preàmbul del document de concessió dels seus Costums el 1319 s'esmenten "les costums escrites de Leyda e de les altres usances d'aquells (vassalls) no escrites"; al codi de la Torre de l'Espanyol de 1517 s'assenyala que s'estableixen "consuetudines, leges sive capitula de Costums"; en un plet que se segueix davant la Reial Audiència l'any 1555 a instància de la Universitat de la Fatarella, es reclama la confirmació dels "usibus" pels que es regien atorgats per la Senyoria (ACA, Registre de Cancelleria núm. 4209, fols. 218 a 220); i en altra Sentència de 1598 es confirmen les "constitutiones et seu consuetudines descriptas et continuatas in libro vulgariter dicto Llibre de Costums de la Ballia de Miravet" (ACA, Registre de Cancelleria núm. 4849, fols. 58 a 65). D'acord amb aquests testimonis podem veure com a Horta s'al.ludeix a usos en referència a costums (en concret a uns costums escrits), mentre que a Miravet ja es distingeix entre costum o norma escrita i usança o norma no escrita; a la Torre de l'Espanyol observem com s'equiparen els termes de costum i llei; el 1555 l'expressió d'ús s'utilitza en referència als privilegis senyorials; i el 1598 la Reial Audiència usa els termes de constitució i costum per a referir-se al codi de Miravet de 1319. Talment si acudim als Costums de Tortosa, el preàmbul del seu Llibre Primer es refereix a les "costumes meses en escrit" que devia "usar" la Senyoria, i ja la Rúb. 3 del mateix Llibre es refereix a la "usança de la Cort" describint i reglant tot allò que fa referència als procediments judicials, presons, embargaments, drets de la Cort, etc. En tot cas almenys al Principat d'acord amb el que hem anat veient, hauriem de diferenciar pel que fa a la font principal dels drets propis comunitaris d'arrel popular, en un primer moment, entre "usos" o "usances" i "costums" distingint uns i altres pel fet o la circumstància de que els primers no estan escrit i el segons sí. No és d'aplicació d'altra banda la distinció que es recull a les "Partidas" d'Alfons X de Castella entre "uso", "costumbre" i "fuero": ús seria tot allò que "nasce de las cosas que hombre dize e faze, e sigue continuadamente por gran tiempo e sin embargo ninguno"; costum és el "derecho o fuero que non es escrito, el qual han usado los omes luengo tiempo, ayudandose de el en

las cosas e las razones sobre que lo usaron", i afegeix després que esdevé costum aquell ús que es practica durant 10 o 20 anys sense contradicció del senyor del lloc on es practica; i fur ja és "cosa en que se encierran (..) uso e costumbre" i passa a ser dret escrit com la llei ("que se torna como en ley") (Part. 1, 3). Per la seva part GARCIA-GALLO es refereix a l'origen llatí de l'expressió de "fur", i distingeix les diverses acepcions que el terme adquireix al llarg dels segles: dret que aplica el tribunal, norma concreta i pròpia d'un lloc, expressió de l'estatus o situació jurídica d'una persona, lleis dictades pel rei i les Corts (Aragó i València), i privilegi; finalment assenyala el s. XIII amb la recepció del dret comú aquest és considerat com el "Dret" en tant que raó escrita o seny natural, i que els "fueros" esdevenen dret tradicional (Aportación, pàgs. 388 a 408). Podeu veure també i sobre els furs municipals castellans CERDÀ, Fueros, pàgs. 398 i ss. (vegeu notes 13 i 29). Ja el s. XVII, quan es concedeixen les Cartes de població de Benissanet i Miravet, els anys 1611 i 1623 respectivament (notes 141 a 143), l'Orde de l'Hospital inclou en totes dues un ordenament que defineix com "consuetudinari" (se'ls dóna "nuevos costumbres"), però que és nou (tot i que reproduceix en part l'antic codi de la Batllia de Miravet); en aquells casos es tracta de normes escrites i insistim que són de nova concessió, doncs no s'estàn recollint antics usos o altres costums escrits o no. En qualsevol cas, observem que el costum acaba esdevenint la font primera del dret propi de cada comunitat (local i/o municipal com assenyalen alguns autors), ja com a mer formulisme el s. XVII per a distingir-la de les altres fonts del dret general del Principat.

49. Vegeu FICKER, Sobre el íntimo parentesco, pàg. 88; l'autor destaca que en els drets nòrdics la dona malgrat poder administrar el seu patrimoni, per a alienar-lo o adquirir-ne necessita el consentiment del seu tutor (pot ser el marit) o del seu hereu més immediat, a l'igual que ho establirà el dret romà. D'altra banda, aquesta llibertat de disposició de la dona la reconeixen les "Exceptiones Petri legum romanorum", que en el seu cap. I.32 estableix: "Mulieres licentiam habent res proprias donare, vel aliter alienare, etiam sine consensu viri ac liberorum .. liberis tamen legitima portione relicta" (TAMASSIA, Les "exceptiones", pàg. 419). LALINDE assenyala en relació amb el senat-consult Vel.leià, per exemple, que el seu fonament inicial prohibia que es concedís cap acció contra la dona quan ella intervenia com a fiadora o donant diner a títol de préstec, i tal precepte es fonamentava en la consideració de que la dona no pot exercir funcions varonils (com les de prestar o donar), i per tant no era "equitatiu" que hagués de respondre d'obligacions d'aquella naturalesa; després indica que més tard i sobre tot en el període cristià romà es manté la prohibició, però no per aquella causa inicial sinó en la consideració de debilitat general de la dona front al dret com "infirmitas sexus", és a dir que la dona ha de ser protegida per la incapacitat general en que es troba en raó del seu sexe (La recepción, pàgs. 335 a 337, i 370).

50. Podríem posar nombrosos exemples, de fet alguns els veiem més endavant dins aquesta mateixa Part del treball quan referim les confirmacions judicials dels codis de Costums dictades per la Reial Audiència en qüestions d'ordre públic i processal. Altres exemples de privilegis reials i sentències arbitrals: per sentències arbitrals de 1282 i 1316 sobre els drets de pastura dels homes de Pinell (Miravet) i de Prat de Comte (Horta) sobre el lloc de Llumaneres al terme de l'últim lloc; privilegi a favor dels homes de les Comandes d'Ascó, Miravet i Horta per a vendre vi i verema a Tortosa (1302); l'exempció del dret reial de cena a favor dels homes d'Ascó (1340); privilegi donat a Flix perquè celebri mercat (1360); exempció dels drets reial de lleuda, portatge, passatge i altres similars (1470); sentència arbitral del bisbe de Tortosa que nega als homes de Lledó (Aragó) a dur a pasturar el seu bestiar al terme d'Arnes (1604), confirmada per altra de la Reial Audiència (1606) (ACA, Registres de Cancelleria núms.: 904, fol. 186; 1518, fols. 27 a 29; 3384, fols. 114 i 115; 4837, fols. 81 a 91; 5232, fols. 226 a 231; i 5269, fols. 133 a 150).

51. Al preàmbul del Llibre Primer.

52. ACA, Processos Audiència (Petits), Lligall núm. 519, doc. núm. 1.

53. Nota anterior.

54. Sobre la cessió de la Baronia a la Corona, vegeu ROMERO, El señorío, doc. núm. 48, pàg. 582; i BRU, Fulls, doc. núm. 14, pàg. 372. I sobre aquest caràcter general del dret barceloní vegeu les notes 38 i 39, i FONT, Estudi, pàgs. CV a CIX.

55. Vegeu la Quarta Part, Secció Segona pàgs. 1182 a 1198.

56. Vegeu la Quarta Part, Secció Segona, pàgs. 1179 i ss.

57. SERRANO, La Pobla, pàgs. 56 i ss.; i vegeu la Primera Part, pàgs. 37i ss.

58. SERRANO, Notes, pàgs. 11 i ss.

59. Vegeu la Primera Part, pàgs. 51 i ss. Sobre la presència dels cavallers de Gardenys a la Comanda de Vilalba el s. XIII vegeu la nota 80.

60. Nota 1.

61. Vegeu la Primera Part, pàgs. 51 i ss.

62. Vegeu la Primera Part, pàg. 10, i les remissions de les seves notes 27 i 28; i la Tercera Part, pàgs. 310 i ss.. Així mateix, BIARNES i BAROJA, La moreria d'Ascó, pàgs. 199 a 208.

63. FONT, Cartas, I.1, docs. núms. 126, pàgs. 184 i 185, i II, doc. núm. 190, pàgs. 666 i 667.

64. Vegeu la Primera Part, pàgs. 56 i 57.

65. Al document s'hi refereix FONT, ob. cit., I.2, pàg. 801.

66. Sobre aquest greuge i altres anteriors vegeu la Primera Part, pàgs. 63 i ss.

67. Aquest privilegi s'esmenta en una sentència reial de 1339 (ACA, Registre de Cancelleria núm. 868, fols. 12 a 15).

68. Nota anterior.

69. COTS, Les "Consuetuds", pàgs. 4 i 5.

70. Nota 17.

71. ACA, Registre de Cancelleria núm. 81, fol. 176.

72. ALANYA, La Carta de donació, pàg. 110.

73. La referència general a aquests Costums i les publicacions fetes dels mateixos, es troba a la nota 55 de la Primera Part.

74. De fet el conflicte ja s'havia plantejat amb l'Orde del Temple segons es reconeix en el preàmbul de la concessió dels Costums; però restaria en suspens durant l'administració règia de la Batllia (1308 a 1317). Finalment, entre 1317 (l'Orde pren possessió de la Batllia el 5 de desembre de 1317 -AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 610, doc. núm. 92-) i el 1318 els vassalls insistirien en la seva reivindicació fins l'atorgament del codi. És probable que ja existís un projecte elaborat molt abans, però la discussió del document es faria amb certa rapidesa doncs és aprovat pel castellà d'Amposta el juny de 1319 (nota anterior).

75. Nota 17.

76. Nota 71.

77. Nota 52.

78. Sembla evident si tenim en compte que els Usatges se centren bàsicament en qüestions d'indole penal i feudal, i és del tot insuficient per a cobrir per exemple les necessitats mínimes dels veïns en ordre a la regulació jurídica de les seves relacions. Per exemple, la Constitució de 1251 (nota 7) disposa que en qualsevol causa secular es procedeixi

segons els Usatges, i segons les constitucions o costums de cada lloc; tampoc s'estableix almenys expressament un ordre de prelación de fonts entre els Usatges i les constitucions o costums propis, i en canvi després afegeix que en defecte dels anteriors es procedeixi d'acord amb el seny natural. En definitiva, entenem que si existís una veritable prelación de fonts així s'expressaria, com ocorre als codis de Lleida, Tortosa u Horta. Recordem d'altra banda que l'Usatge 139 atorga al costum valor de llei en tant que ús observat llargament, de manera repetida i provada (vegeu BROCA, ob. cit., I, pàgs. 507 a 513, i EGEA i GAY, Eficàcia, pàgs. 507 a 513; en tots dos casos, els autors fan referència als requisits que ha de reunir el costum per a tenir força i eficàcia legal -nota 48-).

79. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 31.

80. AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 691, doc. núm. 24, i Caixa núm. 8330.2, doc. núm. 14.2.

81. AHN, Castellania d'Amposta, Secció d'Assemblea, Caixa núm. 8125, doc. núm. 8, i ACA, Audiència, Conclusions Civils núm. 29 (1472-1479), fols. 101 i 102. La referència a aquesta concessió apareix en l'acta de la visita feta pel castellà d'Amposta a les Comandes catalanes l'any 1570; hem de dir però que el document on trobem la referència a aquest atorgament assenyala: "que dicha jurisdiccion (senyorial) se debe exercir segun los costumbres de la Ciudad de Lerida, los quales costumbres de Lérida les presentaron a su señoria escritos en pergamino con buena letra antigua, los quales comiençan: Los paheres son elets de comunal asentiment de tots o de la major partida, etc.". Després, es fa referència a una Sentència del 10 d'octubre de 1561 i segons la mateixa s'indica que solament podien usar-se determinats Costums de Lleida, però no tots (resolució que afectava per igual a Vilalba i a la Fatarella). Pel que fa a la primera qüestió sobre quins Costums de Lleida són els realment atorgats a Vilalba i a la Fatarella, segons la nota referida que transcribim en primer lloc, hem de dir que no figura a la publicació de LOSCERTALES cap capítol amb aquell encapçalament, ni en els textos coneguts per VALLS TABERNER; hi ha un capítol al codi de Costums de la ciutat, el 34, titulat "De consulibus eligendis", però es limita a indicar que s'elegiràn 4 còsols (el seu origen és un privilegi atorgat per Alfons I el 1197, confirmat per altres del 1202 i 1206, i que comprèn en conjunt des del cap. 32 al 40 dels Costums) (VALLS TABERNER, Les fonts documentals, pàg. 139). Això no obstant el mateix VALLS-TABERNER refereix que l'any 1213, per a resoldre uns conflictes sorgits en ordre a l'elecció dels còsols es va atorgar un privilegi reial pel que es disposa que els representants municipals han de ser elegits d'entre l'estament de "mà mitjana", amb l'aprovació dels altres dos estaments existents a la Ciutat (Les fonts documentals, pàg. 142). Per la nostra part podem afegir algunes dades més, bé que breument atès que sobre l'organització municipal tractem en aquest treball a la Quarta Part. En primer lloc diguem que hem localitzat

una Sentència de 10 d'octubre de 1561, i segurament és la mateixa que abans hem citat, però es refereix i reconeix la facultat dels jurats d'establir ordenances per al govern de la Universitat, privilegi que recull el cap. 32 de Lleida (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 60). També ha arribat a nosaltres altra Sentència de 1570 que, referint-se a la vigència dels Costums de Lleida, disposa que l'elecció dels jurats es faci per l'Assemblea dels caps de casa del lloc i per la majoria dels assistents (AHN, Comanda de Vilalba, Carpeta núm. 692, doc. núm. 61). En definitiva, sense més elements per a poder concretar quins són realment els Costums de Lleida que s'atorguen, i tenint en compte la referència a aquella sentència de 1561, entenem que a Vilalba i la Fatarella s'hauria produït una reclamació similar a les presentades anys abans a Horta i Miravet; és a dir, els vassalls haurien plantejat que es regien en part pels Costums de Lleida i, a diferència del que ocorria a aquells altres dominis, l'any 1323 l'Orde de l'Hospital accedia a reconèixer la vigència parcial del text ildenc. A part també hem de dir que no tenim constància de que el reconeixement dels Costums de Lleida es limiti al codi conegut de 1228, si tenim en compte que no conté cap capítol amb aquell encapçalament més amunt transcrit.

82. Els documents de 1561 i 1570 els citem a la nota anterior; el de 1553 es troba a l'AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8332, doc. núm. 3.

83. AHN, Comanda de Vilalba, Capbreu núm. 242, i Caixa núm. 8330.1.

84. AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8329, doc. núm. 16.

85. Nota anterior.

86. Aquest privilegi referent a la jurisdicció i concedit als cristians vells del lloc, no als sarraïns, consisteix com declaren els jurats d'Ascó al Capbreu tingut el 1607, en què l'inculpat d'un fet delictiu una vegada detingut és conduït al forn de la Universitat per a comparèixer davant els jurats i prohoms; allí el batlle, o el sotsbatlle, "conta (...) lo crim o cas", i després aquells "discideixen si dit cas a ells narrat per dit balle o son llochtinent, per lo qual dit home se pres, es civil y criminal". Si resolen que "lo cas es civil, se acostuma usar lliurar de dita captura al tal home pres, ab que done e donea cautio e fermanses de pagar lo que sera judicat"; però, si dictaminen que es tracta d'un fet criminal, aleshores el batlle pren el reu i "lo puja al castell, (...), y allí lo te pres, mentres se conex de dita causa" (AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 63, fols. 7 a 17). El mateix document informa que el privilegi fou confirmat per Sentència de la Reial Audiència de 16 d'octubre de 1592.

87. AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 7. Aquest document és confirmat l'any 1570, en ocasió de la visita que efectua a la

Comanda el castellà d'Amposta (nota 81), i existeix un altre trasllat de 1672 a l'ACA, Gran Priorat, Caixa núm. 668.

88. Vegeu la Primera Part, pàg. 63, i particularment la nota 327, que es remet a les núms. 75 i 318. El text és confirmat en ocasió de la visita sovint referida, del castellà d'Amposta a la Comanda l'any 1570, junt amb altres privilegis, fent-se una nova còpia (nota anterior).

89. El document de concessió es refereix als "homines predictos ville et termini de Orta, cum locus de Orta", i COTS afirma malgrat la manca de concreció que els Costums d'Horta no són privatis d'aquella vila sinó que s'ha d'entendre com d'aplicació als altres llocs i termes de la seva Comanda (Les "Consuetuds", pàg. 8). Per la nostra part i en base a documents posteriors de confirmació dels Costums, que ja citarem, hem de dir que efectivament regeixen tota la Comanda.

90. Notes 2, 7 i 51.

91. Així consta en altre document confirmatori de l'anterior, de 1328 (ACA, Registre de Cancelleria núm. 474, fols. 265 i 266).

92. AHN, Comanda d'Horta, Carpeta núm. 672, doc. núm. 12.

93. ACA, Registre de Cancelleria núm. 476, fol. 268.

94. Aquesta resolució adoptada "in Generali Curia", a la que assisteix l'aleshores castellà d'Amposta, insisteix en que no s'han de regir "per consuetudines paccionales" (nota 67).

95. Sobre aquest afer vegeu la Primera Part, pàg. 66.

96. Nota 67.

97. AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288/1, doc. núm. 4.2.

98. Nota 54. Sobre aquell fogatge de 1359 i altres vegeu la nota 5 de la Primera Part.

99. El rei Martí es limita a confirmar i ratificar la resolució de 1359 (ACA, Registre de Cancelleria núm. 2124, fol. 192).

100. Nota 87.

101. ACA, Gran Priorat, Caixa núm. 667, doc. núm. 2.

102. AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288/1-2, doc. núm. 1.

103. AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288/1-2, doc. núm. 2.

104. A aquests textos i llurs publicacions respectives a cura de VALLS TABERNER i Galo SANCHEZ ens hi referim a la nota 55 de la Primera Part. Afegim solament que en haver observat algún error de transcripció en el text publicat per VALLS-TABERNER, en els casos concrets que calgui citarem el document existent a la Biblioteca Capitular y Colombina de Sevilla que és el que l'autor va publicar (Secció Colombina, Sig. actual núm. 7.1.30).

105. L'acta d'aprovació, pel Capítol General de l'Orde apareix transcrita en l'edició dels Costums publicada per Galo SANCHEZ, al final del document (Constituciones, pàgs. 40 a 43).

106. Nota anterior.

107. Quant als sarraïns de Miravet i Benissanet vegeu la Primera Part, pàgs. 16 a 17, tenint en compte altres referències abundantament fetes al llarg d'aquest treball.

108. El document de concessió dels Costums indica: "soven e humilment e moltes vegades fos estat supplicat que, com ells, en judicis e en altres feyts usasen en partida de les costums escrites de Leyda, e de les altres usances d'aquelles no escrites"; i més endavant diu: "perque supplicaren que nos volguessem a aquells les dites costums de Leyda e les altres usances damunt dites confermar e novellament a aquells donar, e aministrar certa forma de viure". Però finalment el castellà acaba assenyalant que aquells Costums "no poguessen aver loch", i ordena que s'elabori un codi propi amb els usos i costums que s'apliquen ("los quals capitols en aquella Batllia per costums fossen aguts"). Es reconeix en definitiva que els Costums de Lleida venien regint les comunitats de la Batllia de Miravet. Tal vegada i amb els matissos i diferències pertinents, per noves pràctiques o variacions de les de Lleida però coneixent el text lleidatà, sembla evident que es va seguir com a model en l'elaboració del nou codi. En un altre ordre de coses ens crida l'atenció que en aquest cas no es confirmen els Costums de Lleida, i el 1323 el mateix castellà, en situació similar, accedeixi a confirmar-los a Vilaiba (nota 81). Recordem que una situació com la de Miravet es dona a Horta quan s'atorguen els seus Costums el 1296 (nota 34). Vegeu també sobre la influència dels Costums de Lleida al text de Miravet SERRANO, La Pobla, pàgs. 107 i ss.

109. Vegeu SERRANO, ob. cit., pàgs. 126 a 128.

110. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 611, doc. núm. 120. Es fa referència al privilegi recollit pel cap. 133 dels Costums de la Batllia, pel qual els jurats i prohoms de la Universitat poden "fer taula" sobre la gestió del batlle.

111. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 612, doc. núm. 125. No es fa esment particular als Costums de 1319; però es reivindica un ús antic immemorial, i és important la referència a que tota la Batllia es regeix per un mateix ordenament jurídic i que contribueix per igual.

112. Nota 35.

113. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 612, docs. núms. 135, 138 i 139. Vegeu la nota 111.

114. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 540. Es tracta del llibre de "col·lacions" de les Comandes de la Castellania i del Gran Priorat de Catalunya dels anys 1382 a 1542. Hem d'afegir que els vassalls d'Ascó i d'Ulldecona presenten la mateixa queixa ensemps amb els de Miravet contra els comanadors respectius (fra Arnau de Bardaxí i fra Jofre de Canadal).

115. AHN, Batllia de Miravet, Carpeta núm. 614, doc. núm. 176.

116. ACA, Registre de Cancelleria núm. 4803, fols. 74 a 79, i la publiquem com Apèndix IV, pàgs. 1498 a 1501.

117. Es refereix als caps. 33, "De metre en comu equalment", i 34, "Dels jurats com poden destrenyer per peytes e elegir misatges" (ACA, Registre de Cancelleria núm. 5220, fols. 106 a 109).

118. ACA, Registre de Cancelleria núm. 4849, fols. 58 a 66.

119. ACA, Registre de Cancelleria núm. 5220, fols. 163 a 167.

120. Es tracta dels capítols núms. 41, "De fer establiments", i 125, "De inquisicions" i altres correlatius (nota 122) (ACA, Registre de Cancelleria núm. 5224, fols. 53 a 63).

121. AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 160.

122. Si bé no s'esmenten expressament, aquests costums venen recollits pels capítols de Miravet següents: a) Els 51 i 52, relatius a danys corporals; segons el primer per qualsevol "naffra" que no posi en perill la vida de la víctima, l'inculpat no serà tancat a la presó, si bé ha de lliurar la "fiança de dret" corresponent; si per contra s'han causat ferides mortals, el culpable ha de serprés "o'l don a manlevadors si's vol" fins que el ferit sorti de perill; en cas que la víctima mori, segons el capítol 128, el reu ha de ser jutjat i condemnat a mort, sens perjudici de que pugui ser absolt si concorre alguna circumstància eximent; b) El 134 es refereix a danys causats a béns i a persones membres de l'Orde o als seus servents; en aquest cas l'Hospital es reserva la jurisdicció de manera exclussiva, sense

la intervenció dels jurats i prohoms de la Universitat. Ja quan tractem de l'exercici de la jurisdicció senyorial veurem quines facultats ostenten els representants municipals.

123. El document el publica SERRANO, Creació, pàgs. 33 a 41. Consta de 21 capítols en els que es regula la constitució i organització d'una milícia conjunta de les viles signants, amb l'objectiu d'erradicar el bandolerisme i atorgant-li facultats podem dir extraordinàries per a la persecució i empresonament dels delinqüents, "perturbants y inquietants" de "la pau y quietud publica". La seva vigència es preveu per 8 anys (i un mínim d'un), establint l'obligatorietat del servei per a tots els naturals en un període de 2 anys. El document reconeix que "lo carrech y obligatio de tenir lo present Principat en deguda pau y quietud y compliment de Justicia, (...) toca y esguarda a Sa Magestat, y en particular, en dita Ballia y villes, (...) al senyor castella de Amposta"; però desitjant "lo be universal" de la Batllia aquelles viles i el procurador general del castellà concerten la concòrdia, pendent això no obstant de l'aprovació del mateix castellà i de la "Regia Cort" (Reial Audiència) (la qual cosa no sabem si es produí). Diguem que el text declara no voler derogar ni perjudicar els Costums i els privilegis de les viles concertants.

124. Les viles signants es regeixen pels Costums de 1319, a diferència de Benissanet i Miravet que es troben en procés de repoblament després l'expulsió dels moriscos el 1610; i aquella concòrdia declara de manera general que no es vol vulnerar les lleis de la terra i els Costums ("los particulars de aquella, com los demes generals del present Principat"). D'aquesta manera la milícia se sotmet a l'autoritat dels jurats i prohoms (cap. 5); es disposa que les proves judicials contra els detinguts es facin davant d'aquells (cap. 16), que han d'intervenir assessorant sobre l'admissió o no d'apel·lacions contra les sentències que es dictin (cap. 20); al mateix temps es permet a la milícia que pugui entrar "de nit y de dia" en qualsevol casa i hostal (cap. 10); o que pugui actuar pel seu compte al marge dels jurats i prohoms si es que no es pot "fer-los ajuntar" (cap. 5); o talment inquirir als mateixos batlles si aquests "portaran en sa companyia gent de mala vida y facinorosa" (cap. 10). Tanmateix no es li reconeix cap prerrogativa respecte els béns i persones de l'Hospital, recordant-se expressament la jurisdicció especial que ostenta segons el cap. 134 dels Costums de 1319 (hem de dir que el cap. 8 de la concòrdia quan reconeix aquella prerrogativa es remet al cap. 32 del codi i en realitat és el 134; suposem que es tracta d'un error de transcripció). D'altra banda s'ha d'afegir que aquell document és el primer dels que posseïm de la nostra zona que es refereix a "lleys de la terra": assenyala que per elles "lo carrech y obligatio de tenir lo present Principat en deguda pau y quietud y compliment de justicia, toca y esguarda a Sa Magestat y en particular en dita Ballia y villes (...) al senyor castella de Amposta"; que el rei i els castellà exerceixen la seva jurisdicció segons les lleis de la terra, indicant després que "altrament en alguna manera directa

o indirecta, ni fet o causat ni fer ni causar se puga derogatio, lesio ni perjudici als Costums y privilegis de dites viles y Ballia, així los particulars de aquella, com los demes generals del present Principat"; i quan es refereix a les penes a imposar als delinqüents el cap. 8 disposa que sigui conforme "drets de la terra y altres segons la calitat de sos delictes". Expressió aquella de "lleis de la terra" que apareix en una Constitució de les Corts tingudes els anys 1419 i 1420 que estableix la necessitat d'observar els Usatges de Barcelona, les Constitucions i Capítols de Cort de Catalunya "e otras Leys de la Terra", i encara els privilegis generals o comuns dels Braços (o estaments de les Corts). Sembla que la Constitució en al·ludir a "altras Leys de la Terra" es refereix a tot el dret general del Principat; IGLESIA relaciona aquella Constitució amb l'altra anterior de 1409 de Martí l'Humà que estableix quin és el dret aplicable a Catalunya, i conclou que per tal expressió de "lleis de la terra" hem d'entendre que es tracta del dret general del Principat contingut en els Usatges, les Costitucions i Capítols de Corts així com les Pragmàtiques i els drets particulars municipal i senyorial, tot amb preferència respecte del dret comú (La creación, II, pàgs. 404 i ss.); d'aquesta manera podríem entendre que quan el document de 1613 es refereix a "drets de la terra y altres" està al·ludint als drets del país, general i particular, i al dret comú respectivament. Això no obstant, Pere I l'any 1210 promulga en Corts tingudes a Barcelona una constitució relativa a l'alienació d'immobles cedits a cens o en emfitèusi i prohibeix que tals transmissions es facin si no és amb l'"assentiment o licentia" del senyor directe; de fer-se així, l'actuació en qüestió seria contrària als Usatges, a altra Constitució reial anterior promulgada al respecte, i a "comu dret", i talment es faria "en damnatge nostre e de la Terra" (nota 24). L'expressió de "Terra" en aquella constitució de Pere I es refereix al país o a la pàtria com avui diríem; si primer el monarca es refereix al dret que regeix el país i cita els Usatges, una altra Constitució seva i el dret comú, podríem entendre que entre les lleis d'aquella "Terra" hi tenim també el dret comú.

125. ACA, Audiència Territorial, Plets Civils núm. 7655. Aquest plec no conté la sentència que es dictaria en el plet; el document es refereix al cap. 27 dels Costums, "De confirmacio de usances", i coincideix amb els textos publicats per VALLS i SANCHEZ, a diferència del que ocorre en el cas referit a la nota anterior. Hem de dir també que al plet s'aporta una acta notarial en la que es fa constar que a Batea regeixen els Costums de la Batllia, integrats per 134 capítols; es transcriu l'encapçalament del document de concessió amb els caps. 27 i 28 (el primer sobre la confirmació d'anteriors usances, i el segon sobre l'elecció dels jurats), i la clàusula final del document (fulls 276 i 277).

126. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8258/2, doc. núm. 3.

127. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263, doc. núm. 13. Es tracta d'una documentació processal incompleta, i no coneixem el seu resultat.

Això no obstant és probable que aquest litigi estigui relacionat amb la concòrdia que l'any 1690 s'estableix entre el castellà i aquestes mateixes viles, amb l'objecte de l'exercici de la jurisdicció senyorial amb la intervenció dels representants municipals. Aquesta concòrdia, feta per tal d'evitar un plet en curs com s'indica, ve a modificar parcialment el codi de 1319 (nota 118).

128. Aquesta concòrdia conté 14 capítols; es troba a l'AHN, Batllia de Miravet, Caixa 8260.2, doc. núm. 31, i fou publicat per SERRANO, a La Pobla, pàgs. 201 a 206 amb el seu comentari en pàgs. 176 a 180.

129. AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 163.

130. AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 164.

131. Nota anterior.

132. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8258.2, doc. núm. 6.

133. SERRANO, Notes, pàgs. 12 i ss.

134. SERRANO, ob. cit., pàgs. 35 a 37.

135. Sobre aquesta ordre vegeu BIARNES, Els moriscos, pàg. 77 a 90.

136. SERRANO, ob. cit., pàgs. 37 a 40, i ORTEGA, Alguns aspectes, pàgs. 39 a 61.

137. Nota anterior.

138. SERRANO, ob. cit., pàg. 43.

139. ORTEGA, La Orden, pàg. 178.

140. ORTEGA, Els hospitalers, pàgs. 67 i 68.

141. Aquesta Carta la publica ORTEGA, ob. cit., pàgs. 67 a 85. Per la nostra part, en citar les seves disposicions, seguirem l'enumeració capitular donada per l'autor.

142. El projecte de Miravet de 1615 el publica SERRANO, Notes, pàgs. 54 a 65 (diguem que es redacta amb l'objectiu de que la nova població s'hi instal·li durant la Quaresma del 1616). I el text definitiu de la Carta, ORTEGA, La Orden, pàgs. 177 a 207. En referir-nos a tots dos documents respectem l'ordre numèric donat per cada autor.

143. Sobre la recuperació dels béns dels moriscos i la seva nova distribució han arribat a nosaltres els actes d'establiment de cases, sequers i sínies que abans havien estat dels moriscos i pels que no satisfien cap cens; aquells béns s'estableixen a favor de tants altres nous pobladors poc abans de la concessió de la Carta de població, amb el cens corresponent. Quelcom semblant deu passar a Miravet, on entre el projecte de Carta de 1615 i la definitiva de 1623 veiem com varien els béns que finalment s'adjudica el castellà a sí mateix i els que assigna a la Universitat (nota 142). Vegeu ORTEGA, Els hospitalers, pàgs. 15 i ss., i La Orden, pàgs. 131 i ss. Quant a la jurisdicció senyorial: A) A Miravet: El cap. 1 de la Carta de Miravet diu: "Primo, han de jurar los nuevos pobladores que la jurisdicción, civil y criminal, alta y bayxa y mixto imperio, es de la Religió de Sant Joan de Hierusalem y del señor castellan, y que puede poner todas y qualesquiere penas corporales y pecuniarias, aquellas empero que no estubieren especificadas en el presente aucto". Ja el cap. 31 estableix: "Iten, dichos nuevos pobladores, ellos y sus successores, renuntian al Libro de Costumbres y forma de jurisdiction y de gobierno que antiguamente se usava, en tiempo de los moriscos, en la presente villa de Miravete, porque se les dara nuevos costumbres, nueva forma de jurisdiction y nuevo gobierno"; B) A Benissanet: Es recullen els mateixos preceptes que a Miravet, amb algunes variants formals. El cap. 54 assenyala: "Iten, su senyoria se reserva para si y sus successores todas las jurisdicciones civiles y criminales, mero y mixto imperio de los términos de Benissanet y Salvatierra, junto con las penas y danyos que los strangers hizieren en el termino de Salvatierra, reservando para si y sus sucesores el nombrar bayle para el dicho termino"; i el cap. 19 coincideix amb el 31 de Miravet, pel que fa a la renúncia dels Costums antics i establiment de nous, afegint la promesa de "que no les pondra mayores penas de las que asta oy estavan puestas", sens perjudici de la facultat de la Senyoria de minorar-les (de gràcia i atenuació).

144. Hem elaborat un quadre comparatiu entre les Cartes de població de Benissanet (1611), Ascó (1615), Miravet (1623), el projecte de Miravet (1615), i els Costums inicials de la Batllia de Miravet (1319), prenent com a referència el primer text de Benissanet. Ens limitarem això no obstant després de la relació que segueix, a assenyalar les qüestions que considerem més interessants, sens perjudici d'altres que es plantegen al llarg d'aquest treball i apuntant en tot cas que els drets dominicals solen ser diferents a cada Carta.

CAPITOLS

Benissanet	Ascó	Miravet	Projecte Miravet	COSTUMS BATLLIA
1611	1615	1623	1615	1319
1	24(1)	2	1	-
2(2)	24	3	2	-
3	3	6	6	-
4	67	23	26	-
5	9	8	8	-
6/7	10	5	4	-
8	9/20	8	8	-
9	6	9	7	-
10	7	7	7	-
11	-	25	13	-
12	52	26	14	-
13	5	9	11	-
14	-	12	10	-
15	17/66(3)	13	12	-
16	-	-	16(4)	-
17	-	-	-	-
18(5)	37	32	18	-
19	-	31	17	-
20(6)	-	33	19	-
21/22	-	27	15	-
23	-	34	20	-
24	16	20	21	-
25(7)	39/71	35	27	-
26(8)	25/26	18	21	-
27	40	36	-	-
28	-	-	-	-
29	-	28	28(9)	-
30	13	38	23	-
31	-	-	29	1
32	-	3	30	-
33	-	128	34	28(10)
34	-	129	35(11)	-
35	-	130	-	-
36	-	131	-	-
37	-	132	-	-
38 a 42	31(12)	133 a 137	-	-
43	-	138	-	-
44	-	139	-	-
45	74(13)	140	-	-
46	-	141	-	-
47(14)-	-	132	-	-

48	2	142	-	-
49	-	143	-	-
50	73	144	-	-
51(15)	4/46	145	-	-
52/53	-	146/147	-	28(16)
54	1	1	-	-
55	-	149	-	28
56(17)	62	48	-	3
57 a 59(18)	-	64 a 66	-	6 a 9
60 a 63(19)	-	67 a 70	-	10 a 13 i 15
64	-	71	-	-
65(20)	-	72	-	131
66(21)	-	73	-	17
67	-	74	-	18
68	-	75	-	20
69	-	76	-	52
70	-	77	-	-
71	-	78	-	53
72	61	79	-	-
73/74	-	80/81	-	134
75	-	82	-	43
76	27	37	-	1
77	53	83	-	33
78(22)	-	84	-	34
79	-	85	-	45
80	-	86	-	50
81(23)	-	87	-	58
82	4	88	-	-
83(24)	-	89	-	69
84	-	90	-	68
85	-	91	-	94
86	-	92	-	95
87	-	93	-	72
88	-	94	-	75
89	-	95	-	77
90	-	96	-	78
91	-	97	-	119
92	34	98	-	80
93	-	99	-	79
94	-	100	-	81
95	-	101	-	83
96	-	102	-	91
97	42	103	-	93
98	-	104	-	4/102/04/107
99	-	105	-	106
100	-	106	-	107
101	-	107	-	108

102	-	108	-	09
103	-	109	-	114
104	-	110	-	118
105	-	111	-	123
106	-	112	-	127
107	-	113	-	129
108	-	114	-	132
109	-	115	-	35/36
110	-	116	-	-
111	-	117	-	-
112(25)	56	118	-	60
113	-	119	-	-
114	-	120	-	62
115	-	121	-	65/67
116	-	122	-	64
117	-	-	-	66
118	-	123	-	-
119 a 122	-	124 a 127	-	133
123	-	-	-	-

D'aquest resum observem que hi ha 63 capítols de la Carta d'Ascó i 36 de la de Miravet que no tenen equivalents a la de Benissanet. Això no obstant, entre tots aquells podem establir concordances entre les Cartes d'Ascó i Miravet: la d'Ascó conté 19 capítols (del 75 al 93) referents a béns i drets que cedeix el comanador a la Universitat (o Vila), i altres 8 (el 58 i del 94 al 100) de béns que es reserva la Senyoria "para la mensa"; i la de Miravet en recull 9 (del 39 al 47) relacionant els béns cedits a la Universitat, i altres 15 (del 49 al 63) sobre els béns que es reserva; coincideixen talment els caps. 10 i 11, i 30 de Miravet amb els 19 i 64 d'Ascó, respectivament, que disposen uns el deure dels vassalls de dur els drets senyorials al castell de la Senyoria, i els altres la reserva senyorial dels llexius del riu. La resta de capítols afecten a drets senyorials, o a qüestions puntuals de la gestió de la Universitat. D'altra banda, hem de parlar de la pràctica coincidència entre els documents de Benissanet i Miravet. Podem afirmar que el primer document, atorgat el 1611, serviria de model al projecte (incomplet) de Carta de Miravet de 1615 i talment al text definitiu de 1623, amb redaccions ben bé idèntiques i numeracions quasi correlatives. En canvi, amb el document d'Ascó, les coincidències són molt poques, degut al caràcter eminentment dominical del seu capitulat. Efectivament, Benissanet i Miravet, a més d'allò que fa referència als drets dominicals de la Senyoria i als drets i deures dels vassalls, contenen tota una sèrie de capítols de caràcter civil, penal, processal, mercantil i jurídic-públic (en termes actuals) trasllat en bona part dels Costums de la Batllia de 1319 (amb innovacions importants), i que no figuren al text d'Ascó. En tot cas pel que fa als documents de Benissanet i Miravet, hem d'assenyalar: en l'àmbit jurídic públic, és a dir, quan a l'organització municipal i funcions del batlle, és de destacar la

major regulació d'aquests aspectes; però: 1) Es suprimeixen les facultats dels jurats i prohoms per a intervenir i assistir al batlle com a jutge; 2) S'inclou una sèrie de capítols referents a la forma d'elecció dels jurats, incompatibilitats, sobre els comptes de la Universitat i el seu control per la Senyoria; 3) Es regula amb més amplitud tot allò referent a l'organització judicial, instàncies d'apel·lacions, execució de sentències, oficials judicials, drets de la Senyoria (terços), arbitratge, reserva de l'Orde per a jutjar determinats delictes contra els seus béns o membres, etc.; i 4) Es manté el costum de poder fer residència o inquisició al batlle sortint, però es regula més detalladament (vegeu la nota 156); En l'ordre penal es recullen els mateixos supòsits tipificats al codi de 1319 amb iguals penes, i es recullen uns nous fets: el ferir la cara amb la mà (amb pena de 60 sous), i es castiga a qui "tirare archabucasso o pedrenyalada" (en qual cas es remet a les Constitucions del Principat i bans reials). Això no obstant desapareixen les penes corporals de mutilació (pèrdua de la mà o del puny); En l'aspecte mercantil se segueixen recollint alguns capítols referents a la venda del vi (si bé, ara es dona llibertat per a fixar el preu, a diferència dels Costums) i als pesos i mesures; i es regulen qüestions referents als mostassafs pel que fa al control de les mercaderies i els pesos i mesures: Quant al procés judicial, com als Costums, es continua posant especial èmfasi en allò referent a la reclamació de deutes i la seva execució, garanties, etc.; però sense comptar amb la intervenció i assessorament dels jurats i prohoms; Ja pel que fa a l'àmbit civil, desapareixen els capítols dels Costums referents: a la disponibilitat del dot i de l'esponsalici en cas de mort del marit o de l'esposa; a l'obligament i venda dels béns de la dona; a la reclamació de la paternitat; a la solemnitat del testament i designació de marmessors. Ara, el nou ordenament, es limita a recollir alguns preceptes dels Costums: la llibertat dels cònjuges per a fixar el valor del dot i de l'esponsalici; la nul·litat de les donacions entre esposos; i el deure de tota dona de nodrir els seus fills. Talment, es manté el principi de la prescripció adquisitiva als 30 anys; En tot cas, les noves Cartes de Benissanet i Miravet, en allò no previst per elles es remeten a les Constitucions de Catalunya i al dret comú. Destaquem també les notes indicades al resum capitular: (1) La Carta d'Ascó no recull cap disposició sobre els deutes pendents de pagar, com sí ho fan les de Benissanet i Miravet; el seu cap. 24 es limita a remetre's a una concòrdia signada amb els censalistes. Efectivament, aquella concòrdia havia estat aprovada el 23 de març i signada el 15 de maig de 1615, amb el compromís de destinar una novena part dels fruits a satisfer els censos vençuts i els corrents (al "preu mes reguros de l'almodi de Lleida"); tanmateix, alguns creditors no hi estan d'acord, i el comanador i la Universitat presenten els pactes davant la Reial Audiència per a la seva aprovació, la qual cosa es produeix el 22 de juny de 1619 (ACA, Registre de Cancelleria núm. 4901, fols. 17 a 107) (2) Nota anterior (3) La Carta d'Ascó es refereix solament al domini de l'Orde sobre el terme en general, herbes, llenya i aigües, i el cap. 17 disposa que la Senyoria es reserva els

hostals i tavernes. Les altres dues Cartes, a més del cens anual per l'ús i gaudi del terme, fixen el que també ha de pagar la Universitat per tenir com a serveis propis els forns de pa, les tavernes de vi i oli (botigues de venda), i les carnisseries (ja el cap. 32 dels Costums reconeixia als vassalls el dret d'instal·lar carnisseries i elegir carnisseres) (4) Aquests capítols es refereixen al deure d'empeltar les oliveres, les figureres i les moreres bordes. Si la Carta de 1623 no ho recull, deu ser segurament perquè ja està fet (el cap. 28 del projecte de Miravet disposa que en un any s'han d'arrancar unes vinyes per a sembrar cereals, i el cap. 28 del text definitiu refereix que allò ja s'ha fet) (5) Aquests capítols, en tots tres casos, prohibeixen a cada comunitat que tornin a unir-se i establir concòrdies amb altres viles de la Batllia de Miravet ("conforme hasta aqui de poco tiempo a esta parte (...) han usado las villas"). La Senyoria, per a evitar-ho a canvi es compromet a defensar la nova Universitat en allò que convingui. Recordem, al respecte, que el 1613 es concerta una concòrdia entre les viles de la Batllia, a excepció de Miravet i Benissanet, per la qual es crea una milícia local (nota 112) (6) S'estableix que, per qualsevol problema o qüestió amb el castellà, s'ha d'acudir a l'Assemblea provincial de la Castellania; de semblant manera, si hagués alguna qüestió contra el governador de la Batllia o el batlle, es disposa que en primer lloc, s'han d'adreçar al castellà, i si aquest no resolgués el problema de que es tracti, en últim terme, també han d'acudir davant el Capítol provincial. El motiu com s'indica no és altre que el d'evitar que els vassalls reclamin contra el castellà i l'Orde davant la Reial Audiència; així se'ls fa renunciar a qualsevol llei, Constitució de Catalunya "o otra qualquier cosa que a esto pueda contradecir", i, en cas d'incomplir-se el que es disposa, els vassalls perdrien els seus béns (7) S'obliga a que tot acte de "ventas y tributaciones" es formalitzin per l'escrivà de la Senyoria. En el cas de Benissanet s'indica, que així, s'evitaran les vendes secretes que s'havien anat fent pels vassalls de la vila a veïns de Móra ("para que no se pierda y disminuya laazienda de la Religion") (8) Els terminis de prohibició per a disposar dels béns concedits varia en cada cas: a Benissanet és de 3 anys; a Ascó de 8, i a Miravet de 12 (9) El projecte de Miravet preveu que s'arrenquin vinyes per a sembrar cereals, i el text definitiu indica que ja s'ha fet, atorgant als posseïdors de les finques afectades l'exempció de tot dret per 8 anys (a comptar des de 1623). A Benissanet, s'obliga als veïns a arrancar les vinyes que es troben "entre las moreras" (plantades en camps de moreres), per a sembrar-hi cereals (10) Els Costums de 1319 es limiten a atorgar el privilegi de designar jurats, sense indicar el seu número (11) El capítol del projecte de Miravet és incomplet segons el document al nostre abast, i és l'últim que es recull (12) A Ascó la Carta es limita a confirmar el sistema d'elecció dels jurats. Mentre en els altres casos s'estableixen mesures sobre organització, incompatibilitats, etc. (13) Una de les incompatibilitats previstes en els casos de Benissanet i Miravet, és la referent a aquell individu "que estuviere en poder de padre o curador o sirviere amo". A Ascó, es prohibeix, expressament, que els cristians nous formin part del Consell

municipal i que ocupin cap càrrec, de la Universitat i senyorial (14) A Benissanet el seu cap. 47 repeteix el 37 (15) S'introdueix un nou sistema de control senyorial sobre la gestió de qualsevol ofici públic: "la visita" del castellà o del seu governador, "a cada uno en su officio del tiempo que habra governado", i poder comprovar si ha comés "algun exceso de cohecho o agravio". Més endavant s'estableix el procediment per a fer "residència" del batlle (16) El cap. 28 dels Costums es limita a establir el jurament dels càrrecs, com el 52 de Benissanet i el 146 de la Carta de Miravet; i el 53 de Benissanet i el 147 de Miravet disposen que la Senyoria pot demanar, en tot moment, els comptes anuals de la Universitat i acordar el que estimi convenient (17) A Benissanet i Miravet, com el cap. 3 dels Costums, atorguen l'exempció de lleuda i peatge. A Ascó, però el comanador es reserva la lleuda (18) Es tracta de disposicions penals que coincideixen amb altres dels Costums, amb iguals sancions econòmiques. La Carta de Miravet, però, afegeix que aquell que no pugui pagar la pena pecuniària imposada, passi a la presó deu deus per cada deu sous (19) Es preveuen supòsits penals iguals als referits dels Costums. Això no obstant, el text dels Costums publicat per VALLS-TABERNER, en el seu cap. 13, quan es castiga aquell que tiri altri dels cabells, i la víctima caigui a terra, figura una sanció de 40 sous, quan, en realitat són 15 (com recullen les Cartes); es tracta d'un error de transcripció del document sobre el que treballà l'autor (nota 104) (20) Quant a penes no previstes, els nous documents atribueixen la seva fixació, al batlle, a consell d'un assessor. Tanmateix, els Costums establien que fós, també, el batlle, però, amb la intervenció i assessorament dels jurats i prohoms (21) Les injúries no provades es castiguen, segons les Cartes, d'acord amb les Constitucions de Catalunya o bans reials. Mentre, els Costums establien una sanció de 10 sous (22) Segons les Cartes la Senyoria és qui nomena els nuncis encarregats d'executar els deutes existents a favor de la Universitat; però els Costums assenyalen que són els jurats els que han de designar aquells oficials executors (23) Aquests capítols autoritzen a "todos los malhechores" a disposar dels seus béns, amb excepcions determinades: les Cartes es remeten a aquelles previstes pel dret comú, i els Costums exceptuen als reus d'heretgia o de lesa magestat (24) Els corredors, que eren oficials municipals, passen a ser senyorials (25) Apareix el mostassaf controlant els pesos i mesures, quan als Costums aquella funció correspon als jurats.

145. Vegeu la nota 4.

146. Quant a Benissanet, l'acta d'aprovació per l'Assemblea Provincial la publica ORTEGA, Els hospitalers, pàgs. 85 a 88, i, hem de dir que el Capítol de la Castellania anul·la en aquell acord el primer paràgraf del cap. 2 de la Carta referent a l'obligació de pagament dels deutes dels veïns expulsats que assumien els nous pobladors. Respecte de Miravet,

solament coneixem la dada referida, a ORTEGA, La Orden, pàgs. 263 a 266.

147. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8258.2, doc. núm. 3.

148. AHN, Batllia de Miravet, Capbreus núms. 164 i 166.

149. Notes 52 i 76.

150. Nota 112.

151. Aquesta Carta la publica BIARNES, Els moriscos, pàgs. 139 a 175, i existeix un trasllat del mateix 1615, a l'AHN, Comanda d'Ascó, Lligall núm. 187, doc. núm. 12. En tot cas seguirem la numeració capitular donada per BIARNES al document que publica, tenint en compte però dues coses: primer que el document publicat no conté els primers 15 capítols, en qual cas hem d'acudir a l'altre exemplar existent a l'AHN; i que l'autor no numera el que seria el cap. 34, i que nosaltres considerem com a 33 bis, per tal de mantenir aquella numeració. Talment hem de dir que el document que es troba a l'AHN conté al final una concòrdia de 10 capítols sobre els drets i delmes que corresponen al rector de la Parròquia, signada entre aquell, el comanador i la Universitat d'Ascó el 4 de juny de 1615.

152. Aquests Costums els publica SERRANO, La Torre, pàgs. 171 a 200 (inclòs l'aparell crític elaborat en relació amb els diferents trasllats localitzats del text). En citar dits capítols respectarem la numeració fixada per l'autor.

153. Nota 183.

154. SERRANO, ob. cit., pàg. 171.

155. SERRANO, ob. cit., pàg. 79. No creiem que hi hagi cap raó especial per a ometre aquell cap. 10 de Miravet, titulat "De feriment de ma e de puny", castigant com diu la lesió causada en qualsevol part del cos amb la mà o el puny amb una sanció de 5 sous. Es més, és un capítol que es reproduceix igual a les Cartes de Benissanet, de 1611 (cap. 60), i de Miravet, de 1623 (cap. 67). Pel que fa als altres capítols de Miravet: els 35 i 36 atorguen als veïns la facultat de tenir i usar francament determinades mesures com són les alnes, les migeres, la fanega, l'almut i el cànter d'oli; el 37 fixa l'equivalent en pes del cànter d'oli, en 44 lliures; el 40 atribueix al senyor la propietat i titularitat dels pesos i mesures, en general; aleshores i en referència al text de la Torre, hem d'assenyalar que al nostre entendre la seva exclusió no és deu a altre motiu que el de que, tals qüestions, ja estàn establertes, per pràctica i ús, o en altres privilegis: a) Si ens remetem a la relació de pesos i mesures existents a la

Comanda d'Ascó a la darrerria del s. XVI (vers el 1585), tal com referim a la nota 296 de la Primera Part, hem de dir que són les mateixes que les de Lleida, i per tant que les de Miravet i Horta amb les diferències puntuals que allí exposem; b) A més d'això, concretament pel que fa al cànter d'oli el que s'usa a la Torre seria de 42 lliures (Miravet era de 44); c) La titularitat senyorial dels pesos i mesures que s'usen a la vila es reconeix als diferents Capbreus coneguts de la Comanda d'Ascó (SERRANO, ob. cit., pàgs. 55 a 57).

156. Aquell privilegi de poder fer "taula" i inquisició de la gestió del batlle cada tres anys es troba estés a pràcticament tots els dominis hospitalers (vegeu la Quarta Part, Secció Segona, pàgs. 1008 i ss.). En el cas de la Torre pot ser que tal privilegi es trobés establert amb anterioritat, però no en tenim constància; de fet creiem que realment no es practica i que el comanador no el vol concedir per evitar-se conflictes amb la Universitat local.

157. L'acta d'aprovació pel Capítol Provincial la publica SERRANO, ob. cit., pàgs. 201 a 203.

158. SERRANO, ob. cit., pàgs. 85 a 90. Podem veure com en un acte possessori celebrat el 1703 el representant del nou comanador confirma expressament el capitulat atorgat el 1517 per fra Martí de Lanuça; però en altre acte igual de 1780 es fa referència general a "todos aquellos usos, practicas y costumbres, (...) y el Libro de Ordinaciones escritas y no escritas, usos, constituciones y costumbres" (AHN, Comanda d'Ascó, Caixa núm. 8172, docs. núms. 7 i 13).

159. Tenim constància d'aquest litigi per una documentació molt limitada i reduïda, incompleta. Això no obstant, el plet en qüestió es refereix a determinades penes pecuniàries imposades pel batlle del comanador als vassalls de la Torre per haver dut el seu bestiar a pasturar al terme veí de Gorrapte. Segons aquella documentació, en la que figuren les declaracions d'un veí del lloc, els pobladors de la Torre tenien com a privilegi immemorial el dret a dur el seu bestiar per a pasturar, i a fer llenya, caçar i pescar al terme de Gorrapte; així mateix es declara que el comanador (o el seu oficial) els va imposar una sanció de 3 lliures, sense que aquesta pena s'hagués publicat en la forma deguda. A partir d'aquests testimonis sense que el text que posseïm, molt breu, ens doni més dades podem deduir que l'oposició veïnal es basa: primer en que com a pràctica immemorial aquell privilegi dels veïns del lloc sobre el terme de Gorrapte es troben confirmats pel cap. XXVIII dels Costums locals que reconeix als naturals de la Torre tots llurs usos, costums i privilegis anteriors a la concessió capitular de 1517; i en segon lloc en el cap. XXIX del mateix codi, segons el qual el senyor no pot imposar cap pena als seus vassalls si no es fa amb llur coneixement i consentiment. Per tot això el veí declarant denuncia que la referida sanció s'ha imposat

indegudament. D'altra banda aquelles declaracions es formulen el 30 de març de 1637, i justament l'1 de maig següent és la data d'un dels trasllats que coneixem dels Costums de la Torre de l'Espanyol. Aquest fet ens fa presumir que en aquell plet es reivindicuen els citats capítols dels Costums locals (vegeu SERRANO, ob. cit., pàgs. 90 a 92).

160. El document es refereix genèricament als Costums limitant-se a expressar quines són les vulneracions observades. I efectivament el cap. CXX de la Torre estableix l'obligació de que les enquestes processals (sense distingir entre les penals i les civils), es realitzin pel batlle amb el consell dels jurats (SERRANO, ob. cit., pàgs. 92 i 93).

161. El 22 d'octubre de 1802 es realitzen els dos darrers trasllats coneguts dels Costums de la Torre. L'objectiu no és altre que presentar el text a la Reial Audiència per tal de recolzar les al·legacions de l'Ajuntament del lloc contra l'anomenat dret de "barcatge" que satisfieien els veïns pel servei del pas de barca existent a Ascó i el seu manteniment, per a travessar l'Ebre des d'Ascó a Vinebre i la mateixa Torre de l'Espanyol. Realment l'Ajuntament venia satisfent el tribut, i ara s'hi oposa fonamentalment en virtut d'una Reial Cèdula de 29 de novembre de 1798 per la que es prohibeix que es cobrin "mas derechos de peage, barcage, pastazgo, pontazgo, ni otro de esta clase" que no siguin els establerts per la Corona. D'aquesta manera resultarien anul·lats i derogats els drets senyorials coneguts generalment com de pas. Quant als Costums la seva presentació al plet no constitueix pròpiament una fonamentació legal de les pretensions municipals, sinó que es pretèn acreditar que els naturals del lloc mai havien satisfet la taxa de barcatge en base justament al cap. 3 del codi de Costums que els eximia de qualsevol dret de lleuda i peatge. Això no obstant, als diferents Capbreus de la vila anteriors a aquell plet i des del s. XVI, els jurats locals sempre declaren que els seus veïns satisfan el dret senyorial discutit (SERRANO, ob. cit., pàgs. 93 a 95).

162. BIARNES, Els moriscos, pàg. 146.

163. La Carta i l'acta d'aprovació per l'Assemblea de la Castella les publica BIARNES, ob. cit., pàgs. 146 a 171. La Carta d'Ascó constitueix més pròpiament una relació de drets i deures de caràcter dominical, i la major part de les normes que podríem considerar com d'ordenament jurídic no són més que disposicions amb l'objectiu de garantir una certa estabilitat de la població i així assegurar les rendes de la Comanda. Per això a més dels capítols especials concertats per separat amb els cristians vells i els nous naturals de la vila, amb numeració pròpia (nota 165), del total número de disposicions que conté el document: a) Fins el cap. 24 inclòs, el 30, 36, 52, 55, 57 a 60 a 69, 71 a 73, 75 a 100 es recullen diferents drets i deures dominicals, censals, reserves senyorials de béns i donació d'altres a la Vila; b) Els caps. 25 i 26 prohibeixen

vendre, gravar i disposar de qualsevol manera dels béns establerts en un termini de 8 anys, si no és a favor dels fills i descendents, que siguin residents a Ascó; c) El 27 recull la prohibició general de disposar dels béns a favor de cap institut religiós o militar; recordem que aquesta norma ja la contenia la Carta de població de Lleida del 1150, i, després el cap. 1 dels seus Costums, recollint-se també en altres Cartes de població de la nostra zona (vegeu la Primera Part, pàgs. 51 i ss.); d) Els 28 i 29 es refereixen als drets del prior del castell; e) Els 31, 33 b) (es troba entre el 33 i el 34 sense numerar però no es correspon a cap d'ells), 34, 35, 37, 44 al 49, 53, 54, 56, 70 i 74 es refereixen a l'organització municipal i serveis municipals; f) El 32 sobre qui tindrà les claus de la presó de dones; g) El 33 confirma el "privilegi del forn" (nota 86); h) El 38 prohibeix que cap vassall demandi a altri fora de la Comanda; i) Els 39, 40, 51 i 61 sobre funcions del batlle i oficials senyorials (el notari, el nunci); j) Del 41 al 43 i 50 sobre execució de deutes. En canvi en els casos de Benissanet i Miravet les Cartes respectives a més dels capítols corresponents als drets dominicals i reserves senyorials, contenen veritables codis u ordenaments jurídics, encara que en bona part siguin un trasllat dels Costums de 1319. Podeu veure el quadre comparatiu entre tots aquests textos elaborat a la nota 144.

164. Aquests capítols també els publica sense numerar BIARNES, ob. cit., pàgs. 171 a 175; vegeu SERRANO, La Torre, pàg. 251. Són capítols complementaris d'altres de la Carta, i per la nostra part quan en farem referència els citarem com a tals capítols complementaris de la Carta d'Ascó numerant-los segons l'ordre apareixen a la seva publicació. Entre elles destaca la núm. 6 que concreta el cap. 33 referent al "privilegi del forn" indicant que el mateix solament es reconeix als cristians vells i n'exclou els nous.

165. BIARNES, ob. cit., pàgs. 146 a 149; vegeu també SERRANO, Notes, pàgs. 45 i ss.

166. Notes 162 a 165.

167. AHN, Comanda d'Ascó, Caixa núm. 8175/2, doc. núm. 21.

168. Vegeu BARRERO, Las Costumbres, pàgs. 498 i ss.

169. Dels 169 capítols de Lleida segons BARRERO 47 apareixen en als textos d'Horta i Miravet, mentre altres 23 solament estan a Horta i 20 únicament a Miravet (ob. cit., pàg. 498). Per la nostra part hem ampliat les concordances en funció de la qüestió regulada, i hem incorporat a la taula els Costums de la Torre de l'Espanyol. A més de les concordances que estableix BARRERO hem afegit les següents: 1) El precepte establert pel cap. 11 de Lleida relatiu al terç de la Cort, i que pràcticament es trasllada al 7 d'Horta, es recull també en el cap. 122, a) de Miravet i el CXVII, a) de

la Torre referents al pagament de deutes i satisfacció del terç de la Cort. 2) El cap. 34 de Lleida es refereix a l'elecció dels cònsols. Entenem que té els seus equivalents als caps. 15 d'Horta, 28 de Miravet i XXVII de la Torre que recullen també el privilegi de poder elegir llurs representants municipals. 3) De manera semblant a l'anterior, el cap. 35 de Lleida es refereix al jurament que han de fer els seus cònsols, i els capítols referits d'Horta, Miravet i la Torre disposen també que llurs jurats han de prestar jurament abans d'ocupar llurs càrrecs. En aquests últims casos no s'inclou la fórmula del jurament, però l'objecte és el mateix: d'exercir bé i llealment els càrrecs, amb fidelitat i a profit de la Senyoria i dels veïns. 4) El cap. 89 de Lleida preveu el nomenament de vinyogols cada any, fent llur jurament a presència de la Cort i dels cònsols. Per la seva part els caps. 28 de Miravet i XXVII de la Torre estableixen també que es puguin nomenar aquests vigilants de les vinyes, havent de jurar els oficis davant la Senyoria (no es refereixen a la presència dels jurats). 5) Quant al cap. 113 de Lleida també trobem la seva equivalència en el 51 d'Horta, en els 84, 85 i 88 de Miravet, i LXXIX, LXXX i LXXXIII de la Torre. Tots ells es refereixen: al temps que té el demandat per a contestar la demanda judicial (3 dies); als terminis per a tramitar la causa (de 3 en 3 dies); i a la prohibició de concedir ajornaments si no és per a poder aportar proves (testimonis i documents). Lleida i Miravet (cap. 85) també coincideixen en atorgar els mateixos drets al demandat estranger. Els capítols de Miravet i la Torre en llurs parts coincidents tenen una redacció quasi igual que el corresponent de Lleida. Reprenent l'estudi de BARRERO i afegint les concordances assenyalades per la nostra part, tenim que: 52 capítols de Lleida passen a Horta, Miravet i la Torre, coincidint en contingut, i en algun cas amb alguna variació formal; 22 passen solament a Horta de forma literal o variant la redacció; i 21 passen a Miravet i a la Torre de manera semblant que els anteriors respecte d'Horta, o canviant la solució (tenint en compte que un capítol de Lleida pot concordar amb varis de Miravet i la Torre).

170. Pel que fa a concordances amb els Usatges, no ens trobem aquí amb les coincidències moltes vegades literals existents respecte dels Costums de Lleida; però volem recollir les que es donen en uns casos en l'objectiu o qüestió regulada, i en altres les equivalències en principis recollits pels codis que ens ocupen: 1) L'Usatge núm. 2 assenjala que l'homicidi ha de ser judicat i castigat segons la llei i el costum, sense preveure cap pena. Per la seva part els caps. 128 de Miravet i el CXXIII de la Torre estableixen quina és la pena per aquell delicte: la mort, i preveuen possibles eximents i atenuants. Fem constar aquesta mena de concordança, per quant l'homicidi com a concepte general de causar la mort a una persona és l'únic delicte greu que apareix tipificat als codis locals. 2) L'Usatge núm. 14 es refereix en general a qualsevol ferida, sense distingir entre cavaller i vassall; es contemplan les ferides a la cara, per puny, peu, pedra, bastó; es distingeix que es causi sang, o si el lesionat cau a terra, etc.; i estableix sancions econòmiques. Quant als

caps. 8 a 13 de Miravet, i VIII a XII de la Torre recullen pràcticament els mateixos supòsits penals que aquell Usatge, coincidint les sancions en els casos següents: de feriment amb el peu i la sanció és de 10 sous; quan es produeix sang la pena són 20 sous; i si es tiren els cabells amb les dues mans s'imposen 10 sous. 3) L'Usatge núm. 17 es refereix també a lesions fetes al cos, diferenciant entre les lleus i les greus, i si hi ha sang o no. En aquest cas ens remetem als caps. 7 de Miravet i de la Torre de l'Espanyol. No hi ha però coincidència amb les sancions. 4) L'Usatge núm. 18 recull fets com empenyer amb la mà o amb les dues, i segons si el lesionat cau o no a terra. Ja els caps. 14 de Miravet i XIII de la Torre contemplen els mateixos supòsits, amb sancions pecuniàries superiors. 5) L'Usatge núm. 19 tipifica l'escopir a la cara; i els caps. 15 de Miravet i XIV de la Torre també ho recullen amb una multa menor (la meitat). 6) L'Usatge núm. 20 es refereix a les injúries, i al cas que l'acusat no vulgui o no pugui provar-les o acabi jurant que les digué per ira; la sanció serà en aquest cas "aytant com ell ne perdera si ver fos". Per la seva part els caps. 17 de Miravet i XVI de la Torre preveuen el mateix supòsit, però imposen una sanció de 10 sous. 7) L'Usatge núm. 24 estableix els terminis en els que s'ha de tramitar tot pleit segons que els actors siguin magnats i cavallers, o pagesos: en el primer cas el termini inicial de contestació a la demanda o denúncia és de 10 dies, i després de 8; i en el segon, el primer termini és de 4 i després de 5. Quant als caps. 84 de Miravet i el LXXIX de la Torre recullen la mateixa qüestió, però estableixen un únic termini de 3 dies. 8) L'Usatge núm. 40 respecte de qui delinquirà contra el seu senyor, disposa que ha de sotmetre's a aquell "per fer-ne a sa voluntat, car gran bausia es". Per la nostra part hi trobem coincidència amb els caps. 134 de Miravet i CXXXIII de la Torre segons els quals l'Orde de l'Hospital es reserva la jurisdicció directa i sola per a judicar i punir a aquell que delinqueixi contra l'Orde, els seus membres o els seus béns. 9) L'Usatge núm. 58 penalitza l'amenaça i les lesions amb llança, ballesta o altra arma, i estableix l'esmena a fer, o en el seu cas que es faci "a talio"; els seus equivalents són els caps. 5 d'Horta i els 6 de Miravet i la Torre que refereixen els mateixos supòsits, bé que al·ludint al coltell, llança, ballesta o altres armes de ferro, i estableixen una sanció de 60 sous o la pèrdua de la mà. 10) L'Usatge núm. 72 atribueix a la Senyoria ("potestats") les vies públiques, les aigües corrents i les fonts, els prats i pastures, etc.; però estableix que "sien a empriu de lur pobles". I així, els caps. 12 d'Horta i 2 de Miravet i de la Torre recullen els privilegis respectius perquè els vassalls puguin gaudir i circular pels carrers i places, prohibint qualsevol impediment. 11) L'Usatge núm. 84 disposa que el demandant d'un deute ha d'esperar "l'altro adversari en plet en tro a la terça hora del die", i si aquell no compareix el reclamant pot prendre les penyores que tingui. Els caps. 40 d'Horta, 43 de Miravet i XXXVIII de la Torre es refereixen talment a la penyora donada en garantia d'un deute, i la possibilitat de cobrar-se el deute amb ella (bé que a més estableixen el procediment de venda). 12) L'Usatge núm. 85 condemna el perjuri, establint la pena a imposar; però els caps. 58 d'Horta, 97 de

Miravet i XCII de la Torre es limiten a prohibir el jurament en fals. 13) L'Usatge núm. 89 que en relació amb els testimonis per a qualsevol negoci disposa que "dos o tres ydoneus (...) bastan". Els caps. 60 d'Horta, 107 de Miravet i CII de la Torre estableixen que per a qualsevol document i causa "abasten" dos testimonis. 14) L'Usatge núm. 102 disposa que els senyors rebin de tot allò que es recuperi en el seu domini, sigui procedent de robatoris o d'indemnitzacions imposades, la tercera part, i veiem en aquest Usatge el precedent del "terç de la Cort", que és el que la Senyoria percebeix en supòsits semblants o en relació amb deutes executats per la Cort; i a ell s'hi refereixen els caps. 7 d'Horta, 122 de Miravet i 117 de la Torre (encara que en allò afectant als deutes). 15) L'Usatge núm. 106 al·ludeix a la responsabilitat dels batlles per "las ballias" i dels drets que hi ostenta el senyor. Com en l'anterior considerem aquell Usatge pot constituir el precedent d'aquell privilegi de "fer taula" o "residència" atorgat als vassalls de Miravet pel cap. 133 dels seus Costums, com un mitjà més de control de la gestió del batlle senyorial. 16) L'Usatge núm. 107 referent al pagès que no complís degudament amb els seus deures ("qui desemparara ço que dretament li sera emparat"), té els seus equivalents en els caps. 35 (sobre immobles) i 36 (quant a mobles) d'Horta, establint-se la mateixa sanció de 5 sous. 17) L'Usatge núm. 118 que prohibeix al pagès fer justícia, i l'obliga a acudir en tot cas davant del senyor, "e ensemps ab ell prenen justitia e dret, e façan fin a manament de son senyor". Per la seva banda els caps. 11 d'Horta, 25 de Miravet i XXIV de la Torre garanteixen als vassalls el dret a trobar justícia davant la Senyoria ("trop compliment de dret e de justicia"). 18) L'Usatge núm. 144.2 autoritza al jutge a forçar testimonis a dir la veritat, igual que els caps. 63 d'Horta, 106 de Miravet i CI de la Torre. 19) L'Usatge núm. 147 permet a la vídua que viu honestament gaudir dels béns del marit mentre no es torni a casar, i li garanteix els seus béns i l'esponsalici. El mateix disposen els caps. 65 d'Horta, 109 de Miravet i CIV de la Torre quant a l'esponsalici, i limiten el gaudi del patrimoni restant del seu marit a un any en tant que no se li retorni el seu dot. 20) L'Usatge núm. 156 que preveu la prescripció adquisitiva després de 30 anys, i coincideix amb els caps. 72 d'Horta, 118 de Miravet i CXIII de la Torre. 21) L'Usatge núm. 162 que castiga aquell que fa un fals testimoni protegint un altre, condemnant-lo de manera que "de son haver perda quant son proisme hajera perdut, si veritat contra ell testificant hajes dita". En termes pràcticament idèntics es recull aquest supòsit pels caps. 53 de Miravet i XLVIII de la Torre.

171. Tortosa ha estat el veritable centre administratiu, econòmic i eclesiàstic de pràcticament tota la nostra zona. Hi ha però algunes excepcions: la Baronia de Flix s'integra inicialment en la Vegueria de Lleida, però pertany al Bisbat de Tortosa i es regeix pels Costums d'aquesta darrera Ciutat; els dominis restants de la nostra zona s'integren a la Vegueria de Tortosa (a excepció de part del marge esquerre que dependrà de Tarragona i Montblanc successivament); Vilalba i la Fatarella

són del mateix Bisbat i pertanyen a la Vegueria de Tortosa però es regeixen pels Costums de Lleida, i llurs jurats acudeixen a cercar assessorament en juristes de Lleida; posseïm una abundosa documentació de la Pobla de Massaluca fonamentalment del s. XVI referent a diferents censals constituïts per la seva Universitat a favor de diferents veïns i institucions religioses tortosines; és el batlle de Tortosa qui intervé en els litigis que se susciten entre les diferents Universitats de la zona. A més no hem d'oblidar la indubtable importància comercial i com a medi de comunicació del riu Ebre, que uneix la nostra zona amb Tortosa (al marge dels conflictes econòmics que es plantegin).

172. FONT, El procés, pàg. 158. Les Cartes les publica FONT, Cartas, l.1, la de Tortosa doc. núm. 75, pàgs. 121 a 126 (amb una traducció catalana del s. XIII), i la de Lleida doc. núm. 79, pàgs. 129 a 132. I justament bona part dels preceptes comuns figuren també en diferents Cartes de població de la nostra zona (vegeu la Primera Part, pàgs. 51 i ss.).

173. Efectivament la moneda normalment usada als dominis hospitalers de la nostra zona el s. XVIII és la valenciana, alternent-se amb la barcelonesa en la documentació al nostre abast. Veiem per exemple un document de 1719 de constitució d'un censal a Benissanet, en el que aquell i la pensió anual es fixen en moneda de plata de Tortosa "vulgo nuncupate moneda valentiana"; s'afegeix que cada lliura d'aquella moneda equival a "deu rels, y cada rel vint-y-quatre dines de menuts valensians, dits ramellets" (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8260.1, doc. núm. 16.3).

174. La lliure possessió del sòl es recull a les Cartes d'Horta (1192), Pinell (1198 i 1207), Batea (1205), Rasquera (1206), Camposines (1209), Vilalba (1224), Gorrapte (1237), Vall de Batea (1244), Algars (1281), Devesa de Massaluca (1294), i Berrús (1294). Hem de dir però que a Lleida i en les Cartes referides s'afegeix la prohibició expressa de disposar dels béns a favor de qualsevol institut religiós o militar. El mateix principi de lliure possessió el recullen els Costums d'Horta (cap. 1, bé que sense aquella excepció), Miravet i la Torre de l'Espanyol (caps. 1 de cada text); i les Cartes de Benissanet (cap. 76, referint-se a "cavaleros y otras personas exemptas, que gosaren de privilegio militar, ni clerigos, frayres ni conventos"), Ascó (cap. 27), i Miravet (cap. 37). Pel que fa al principi d'administració pública de la justícia que recullen ambdues Cartes, la de Tortosa és la més clara quan prohibeix als veïns fer "aliquam fortiam" entre ells o els seus béns, si no és sotmetent-se a la única justícia del comte (nota 5). Principi però que no apareix a les Cartes de la nostra zona, si no és sota la formula general de defensa i protecció senyorial dels vassalls, i ja més clarament en codis com: a) El d'Horta, en el seu cap. 3, on s'assenyala que el comanador i els seus batlle i oficials, "teneant et servent jus et justitia"; b) El de Miravet, en que el seu cap. 25

disposa que tot vassall davant del senyor, el seu batlle o el sotsbatlle, "trop compliment de dret e de justícia"; c) El de la Torre de l'Espanyol, al cap. XXIV reproduïx l'anterior de Miravet; d) I les Cartes de Benissanet (cap. 54), Ascó (cap. 1), i Miravet (cap. 1) on es reconeix expressament que la Senyoria ostenta la jurisdicció civil i criminal i que les exerceix per mitjà del batlle. I sobre la intervenció dels jurats i prohoms en els procediments judicials, ens hi referim més endavant a la Quarta Part d'aquest treball, pàgs. 000 a 000; però la Carta de Lleida es refereix efectivament a la Cúria com a encarregada de judicar qualsevol qüestió, i així es recull en el cap. 14 dels seus Costums.

175. Les Cartes de la nostra zona no inclouen preceptes de caràcter judicial o processal ni penal. Però sí que es recullen aquests preceptes de Lleida i Tortosa en els capitulats d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol:

	Horta	Miravet	Torre
Capítols			
- No fer batalla al senyor:	-	5	5
- Exempció de lleuda, peatge,	2	3	3
- Sobre execució de deutes i penyores:	40	43	38
- Arbitratge de prohoms:	47	83	78
- Pacificació d'injúries:	8	20	19
- Apel·lació de sentències:	-	59	54
- Condemna per amenaces amb coltell:	5	6	6
- Sobre la detenció del lladre:	-	18	17

En el supòsit penal d'amenaces amb arma la sanció econòmica és la mateixa a Tortosa i a Lleida; però quant a la pena corporal, mentre Tortosa disposa que es perdi la mà dreta, a Lleida simplement s'assenyala la pèrdua d'una mà, tal com recullen també els codis de la nostra zona. Diguem talment que aquell precepte apareix al codi de Lleida (cap. 8) i al de Tortosa (CT, 1, 1, 13, referint-se però al puny dret); d'altra banda, per la nostra part hem recollit la concordança d'aquest precepte amb l'Usatge núm. 58 (nota 170).

176. D'aquelles disposicions ens hem de referir particularment a la segona: a Lleida la participació de la Cort en els deutes que ella ha d'executar és de la tercera part, com estableix la seva Carta, i després el cap. 11 dels seus Costums; la mateixa norma regeix a la nostra zona, bé que no es recull en les Cartes de població sinó en els capitulats locals: a Horta, cap. 7 dels seus Costums; a Miravet, caps. 48 i 50; a la Torre de l'Espanyol, caps. XLIII i XLV; Benissanet, cap. 80; a la Carta de Miravet,

cap. 86; i a Ascó, cap. 61. El precedent immediat d'aquella norma el situàvem en l'Usatge núm. 102 (nota 170).

177. Respecte d'aquests preceptes hem d'indicar: a) Per la prohibició de disposar a favor de dits instituts, ens remetem a la nota 174; b) En relació a la necessitat de testimonis com a medi de prova judicial, ho recull el cap. 5 dels Costums de Lleida (trasllat de la seva Carta de població), i d'igual manera el cap. 3 d'Horta, el 4 de Miravet, i el 4 de la Torre de l'Espanyol. Després els caps. 134 de Lleida, 60 d'Horta, 107 de Miravet, CII de la Torre, 98 de Benissanet i 104 de la Carta de Miravet es refereixen a la suficiència de dos testimonis per a tot document i causa, en termes similars als de l'Usatge núm. 89 (nota 170); c) I la penalització de l'adulteri ho preveuen els caps. 9 d'Horta, 22 de Miravet, i XXI de la Torre de l'Espanyol.

178. Nota 2. Recordem que per Pragmàtica de 1380 el rei disposa que s'ha d'acudir a les Constitucions abans que al dret comú (nota 36).

179. APV, Secció Notaria/Vària, Lligall núm. 3.

180. El règim econòmic matrimonial de l'agermanament o també de "pacte de mig per mig", peculiar de Tortosa, el regulen els seus Costums (CT., 5, 1, 20 i 21 -la rúbrica es titula "De arres e de sponsalícis"-), i consisteix en què els cònjuges adquireixen per meitats tot allò que posseeixen cadascún d'ells i tot el que puguin rebre durant el matrimoni; els cònjuges poden adoptar aquell règim lliurement però abans de celebrar el matrimoni. Assenyalem que els Costums d'Horta, Miravet i la Torre de l'Espanyol en fan al·lusió indirecta en regular alguna qüestió sobre el dot o les relacions jurídiques entre els cònjuges: a) El cap. 65 d'Horta disposa que el valor de l'esponsalici ha de ser la meitat del del dot, a excepció del cas en que els béns s'agermanin o es pacti altre valor; la referència a l'agermanament sembla òbvia, atès que aquell règim econòmic és incompatible amb el règim dotal que regulen els mateixos Costums de Tortosa (CT., 5, 1, 2 i ss.) (el costum 20 ja assenjala que l'agermanament és el que "es fa sens cert dot"); b) En els casos dels caps. 111 de Miravet i el CVI de la Torre també s'al·ludeix a l'agermanament indicant que en aquest règim, de tot contracte i obligació assumit pel marit durant el matrimoni responen els béns d'ambdós cònjuges, a excepció de "calonies o per fermances". I en l'agermanament els béns d'ambdós cònjuges responen dels deutes següents: dels comuns (havent-se obligat tots dos); de les obligacions concertades pel marit (s'entén que per a la casa i la família); i les concertades per la dona amb el consentiment del marit per sí sola per a atendre urgències i necessitats de la casa (estant absent el marit o quan ell malgrat tot es nega a satisfer-los). En altres casos, com obligacions o deutes "per altre" (afiançar per exemple), les assumeix únciament el cònjuge obligat. La referència a l'agermanament és adequada coincidint amb la regulació de

Tortosa, almenys en els aspectes en que s'hi fa al·lusió. Pel que fa a la seva pràctica real ens remetem als testimonis donats a la nota anterior, i afegim que quan es concertava els documents matrimonials en qüestió no inclouen cap referència al dot ni a l'escreix (es fa esment solament als béns que s'aporten al matrimoni de present i els que adquireixin en el futur); però el mateix s. XV al que pertanyen aquells documents, també a Vilalba es practica el règim dotal i talment a Ginestar el s. XVI: a) A Vilalba: a mitjans del s. XV en un document en el que intervenen el pare de la núvia i el futur espòs es fixa el dot d'ella i el núvi estableix l'escrei per la seva "loable virginitat"; de manera similar es procedeix encara que no sempre es recull l'escreix, en altres capítols de 1442, 1453, 1472, 1484, i 1500; vers 1508 es concerten uns capítols en els que es fixen les aportacions dotals de cada cònjuge, es cedeix l'usdefruit de tots els béns a l'avi de la núvia amb qui viuran els esposos, es fixa l'escreix, i el núvi amb el seu pare asseguren els drets de l'esposa; i el 1513 els cònjuges Guillem i Magdalena Cervelló en document notarial estableixen hereu seu al seu fill Guillem amb el deure de dotar la seva germana encara menors d'edat, i l'autoritzen a rebre el dot de la seva futura esposa com a assegurar-se'l (no intervé la núvia ni la seva família) (APV, Secció Notaria/Vària, Lligall núm. 3); i b) A Ginestar, per exemple en un document de 1536 es disposa el dot que l'esposa aporta al matrimoni, lliurat per la seva mare vídua i el curador d'aquella "ab expres consentiment de tots los parents"; en el document solament intervenen la mare i el curador de la futura muller i el núvi que signa "apoca de rebuda" amb el compromís de retorna-ho tot segons el cas (AHT, Protocols Notarials de Ginestar, Sig. núm. 1360, Caixa núm. 1). En canvi en uns capítols de 1556, talment de Vilalba, els pares de la futura esposa "y parents y amichs" disposen que aquella sigui "agermanada en roba de llig y de llana, y en compres y millores se faran" (APV, Secció Notaria/Vària, Lligall núm. 3). Diguem també que aquell document és dels primers on es fa referència al règim d'associació a compres i millores a la nostra zona (almenys dels que posseïm), tot i que s'observa una certa confusió entre aquella denominació i la del d'agermanament; per la nostra part creiem que inicialment regeix el règim tortosí d'agermanament alternant-se amb el dotal, fins que el s. XVI s'introdueix pròpiament el d'associació a compres i millores que a partir d'aleshores trobem vigent de manera quasi exclusiva a tota la zona. Ja aquella confusió terminològica que indicàvem existent entre tots dos règims es manté al llarg dels segles: a Vilalba el 1554, l'espòs decideix "agermanar-la (l'esposa) en qualsevol compres e miloraments que fara durat lo matrimoni, axi de draps dich de lana, cabres, miloraments" (APV, Secció Notaria/Vària, Lligall núm. 3); o a Benissanet l'any 1696 uns cònjuges "se agermanen a totes compres y millores" quan s'hauria de dir que "se asocien" o "acullen" (APB, Lligall núm. 3, fols. 48 a 50).

181. CT., 5, 1, 1, i cap. 139 de Lleida ("De donationibus ante nuptias").

182. Per ordre cronològic de publicació veiem el que disposen aquells ordenaments: a) Lleida, cap. 145: "Non instituuntur heredes nominatim per consuetudinem, set fiunt manumissores in testamento qui rogantur sic "precor ut dividant omnia bona mea sicut inferius apparebit". Et in legitima servamus legem romanam de triente et semisse"; b) Tortosa: - CT., 6, 4, 2: "En tot testament pot lo testador establir hereu o hereus quals vulla, ab que sien persones que de testament puxen pendre. Encara, si en son testament departira sos bens, pot fer o departir que no y fara ne y stablira hereu ni hereus si no's vol; e val aquest testament e es ferm e estable per tots temps que no's pot rompre ni revocar, per ço car es costuma que testament sens establiment o institucio d'ereu, que val y es ferm sens contrast y embarc de nuyla persona"; - CT., 6, 4, 22: "Pare o mare no pot defraudar sos fills legitims de la legitima; legitima es dita la terça part dels bens del pare o de la mare, pagats primerament tots los deutes que deuen e restituïdes les injurïes que tenen; la qual lo pare o la mare no poden ni deuen ni negun greuge en aquela no'ls poden fer; poden fer tota lur propia volentat e donar e lexar a qui's volen, ne'ls placia fills o altres. La qual terça part tota entegrament deuen aver llll fills o menys e partir per iguals partides o parts, o un la deu aver tota si pus no hi ha. De llll fills a amunt quans que's sien deuen aver la meytat de tots los bens del pare o de la mare per dret e deute de natura, e aquela deuen aver per iguals parts; e de l'altra meytat pot lo pare e la mare fer tota lur propia volentat sens contrast"; c) Horta, cap. 71: "Item, quod non sunt necesse in testamentis institui heredes nominatim filios vel alios dum tamen in eisdem testamentis aliquis legetur filiis legitimis pro parte seu legitima; et si minus legitima eis dimititur testamenta valeant, set possint agere ad complementum legitime. Et est sciendum quod si sint quinque filii vel ultra est eorum legitima medietas bonorum patris; si vero sint quatuor vel infra est legitima tertia pars". A Lleida i Tortosa la norma és que no cal institució d'hereus si s'ordena el repartiment dels béns entre els que serien hereus legítims; en el primer cas però s'exigeix la designació de marmessors amb l'indicació fixada de repartir l'herència, però a Tortosa no s'imposa tal condició. A Horta per la seva part és difícil determinar si el cap. 71 rep influència de Lleida o de Tortosa; però ens inclinem per la segona: a Horta no s'exigeix la institució de marmessors com a Lleida, i d'altra banda es refereix especialment als drets legítims en termes molt similars als del codi de Tortosa (o almenys creiem que els redactors del codi d'Horta coneixen el de Tortosa, que a la fi també va ser atorgat per l'Orde del Temple amb els senyors de Montcada). Diguem també que el precepte que es recull a Lleida apareix també als Costums de Montpeller i Carcassona (cap. 55 d'ambdós textos) (VALLS-TABERNER, Las "Consuetudines", pàgs. 23 i 24). Pel que fa al precepte, o millor dit al testament sense institució d'hereu, hi ha autors que li atribueixen un origen germànic i altres en canvi consideren que és canònic. Remetent-nos a PLANITZ, al dret germànic primitiu regeix el principi de que "solus Deus heredem facere potest, non homo", i d'aquesta manera tot el patrimoni resta vinculat a la comunitat domèstica o familiar i ningú pot

disposar per acte d'última voluntat del patrimoni de la casa; en tot cas i únicament es transmet pròpiament la potestat domèstica (la jefatura familiar) en virtut de neixement o dret de sang (Derecho, pàg. 343). PÉREZ DE BENAVIDES per la seva part cita una llei del rei visigot Recesvint que declarava la irrevocabilitat de totes les donacions fetes a favor de l'Església, sense distingir entre les efectuades per actes entre vius i les "post obitum" (recollida al "Liber", 5, 1, 1 i 5, 2, 6); l'autor afegeix que sancionar la irrevocabilitat de les donacions "post obitum" equivalia també a declarar irrevocables els testaments fets a favor de l'Església (El testamento, pàgs. 84 i 85). Segons l'opinió de PÉREZ podriem dir que per influència eclesiàstica ("la influencia no sería germánica, sino un síntoma de una progresiva cristianización") textos com els que ens ocupen establirien la validesa del testament sense necessitat de recollir la institució d'hereu per tal d'evitar l'anul·lació de les disposicions "mortis causa" que continguessin a favor de l'Església. També VALLS-TABERNER atribueix un origen canònic a aquell precepte (nota 26). D'altra banda, UDINA al·ludeix al principi recollit en les legislacions bàrbares de la successió legítima (equivalent a la intestada romana) amb remissió al dret germànic primitiu no escrit (coincideix amb PLANITZ), i en contraposició al principi de successió voluntària que estableix el dret romà; segueix l'autor indicant que el "Liber" únicament coneix com a expressions d'última voluntat el testament i les donacions "mortis causa", ignorant els llegats, els codicils i el fideicomís; assenyala que en cap cas s'exigeix la institució d'hereu per a la validesa del testament, i constata que no es recull en la documentació notarial que té al seu abast dels s. VI al IX, indicant que en canvi sí que es designen marmessors encarregats de distribuir els béns deixats amb la potestat suficient per a prendre'ls i procedir en conseqüència (La successió, pàgs. 29 i ss.). D'acord amb UDINA, doncs, almenys a l'alta Edat Mitjana regiria el principi germànic de successió legítima, amb hereus forçosos, i aquella norma seguiria observant-se segons testimonien els textos de Lleida, Tortosa i Horta; però solament a Lleida es recull la pràctica alt-mitjieval d'exigir la designació de marmessors. Per la seva part, DE MONTAGUT en la línia de l'autor anterior afirma que "la heredis instituto ha perdido todo su significado ya que ni es un requisito esencial para la validez del testamento ni tan sólo una cláusula de estilo en las disposiciones de última voluntad, en donde el heres es cada vez más la palabra que designa a aquellas personas que por nacimiento tienen derecho a la sucesión del causante" (Los actos, pàg. 193). D'altra banda, VISMARA constata també el fet que les legislacions dels visigots, dels burgundis, i els drets longobard i franc no contenen efectivament l'exigència de la institució d'hereu (Le successioni, pàgs. 147 i ss.). PÉREZ-PRENDES refereix que a causa de la cristianització "la Iglesia disponía de una cuota en cada mancomún familiar, que no sólo no estaba afectado por las expectativas hereditarias de los restantes comuneros, sino que era tan legítima como las cuotas y expectativas de ellos"; d'aquesta manera s'establí una relació jurídica entre l'Església i el causant assimilada a la

figura de la donació segons el dret germànic, que comportava una compensació a favor del donant i que consistia en la salvació eterna (Breviario, pàgs. 76 i 77). El fet doncs de que el testament no requereixi institució d'hereu és deu sens dubte a l'interès de l'Església en no veure's afectada per la possible invalidesa, però es tractaria d'una pràctica social introduïda de fet i no recollida expressament per l'ordenament vigent. Quant a la pràctica que després se segueix a la nostra zona, hem de dir que la documentació notarial al nostre abast concretament d'actes de darrera voluntat comença el s. XV, i observem que sempre s'institueix hereu, salvat un únic cas que curiosament és de l'any 1790: Josep Antoni Busom atorga testament a Vilalba sense instituir expressament hereu; destina 15 lliures ardits pel seu enterrament i cerimònies religioses, i als seus 2 fills els lliga: a Vicent 30 lliures ardits en terra ("avaluada per dos homens"), i a Teresa un jornal de terra si es casa o en altre cas 30 lliures ardits en moneda (el testament s'executa el 5 de setembre de 1793) (APV, Secció Notaria/Vària, Lligall núm. 5). Recordem que a Vilalba regien els Costums de Lleida però aquells exigien la designació de marmessors que tampoc fa el testador, doncs de fet es limita a repartir els béns en parts o amb valors iguals segons s'observa seguint més pròpiament allò que disposa el codi de Tortosa.

183. AHAPM, Secció Hisenda, Caixa núm. 2, doc. núm. 1, i AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8260/1, doc. núm. 16.3.

184. Vegeu la Primera Part, pàgs. 37 i ss.

185. Vegeu la Primera Part, pàgs. 45 i ss.

186. Vegeu la Primera Part, pàg. 12.

187. Així ocorre a Alcanyís el novembre de 1157 (un dels seus límits era "quomodo nascit ribus de Algars et discurrit usque in Iberum"), i atorga als seus pobladors l'exempció de lleuda i qualsevol peatge fins a Cervera (Castelló), igual que farà Alfons I a la Carta d'Horta de 1165. El mateix Orde del Temple atorga els furs de Saragossa a Encinacorba segons Carta de març de 1177; com ho fa el bisbe de Saragossa l'any 1183 a Valderroures, Foz-Espada i Mezquín. Altre cas és el de Calaceit al límit de la Comanda d'Horta, segons Carta d'abril de 1207 atorgada per Rodrigo de Bolea i Sancho de Sariñena amb llurs esposes (un dels límits del terme torna a ser l'Algars) (LEDESMA, Cartas, docs. núms. 83, pàgs. 106 a 108; 109 bis, pàgs. 134 i 135; i 222, pàgs. 275 i 276-; i FONT, Notas, pàg. 743). Pel que fa a la vall aragonesa de l'Ebre en general al llarg dels s. XII i XIII els Ordes del Cister, Temple i Hospital realitzen el seu repoblament també a furs de Saragossa (LEDESMA, Las Cartas, pàg. 68).

188. FONT assenyala que després de l'inicial repoblament endegat per Ramon Berenguer IV (amb Alcanyís el 1157), la zona aragonesa s'encomana al bisbe de Saragossa i a l'Orde de Calatrava, mentre la catalana correspon al Temple (ob. cit., pàg. 739). I els cavallers templers ho fan com hem vist a usos i costums de Lleida (vegeu la Primera Part, pàgs. 51 i ss.).

189. PASCUAL considera que amb el repoblament intentat per Alfons I a Batea i Algars el 1181 (hi podem incloure la Carta d'Horta de 1165) fent-ho a furs de Saragossa, "se tendió primero a una reivindicación aragonesa (pels seus interessos en tenir sortida al mar), e inmediatamente a restablecer una situación que se juzgó preferente" com era poblar-la a Costums del Principat. Per a l'autor la Terra Alta seria "el último territorio pendiente de conquista por el lado de Barcelona", i es dóna al Temple per considerar que la cinquena part obtinguda sobre Tortosa era insuficient per a compensar l'ajut de l'Orde en la reconquesta de la zona (Los límites, pàgs. 15 i ss.). Per la seva part MASIA DE ROS, referint-se al conflicte catalano-aragonès per la zona del Ribagorça i Fraga, afirma que "no puede considerarse como precedente para la inclusión en Aragón o en Cataluña, la circunstancia de que las ciudades conquistadas (...) sean pobladas o regulada su vida municipal, por fueros, usos o costumbres pertenecientes a cualquiera de dichos Estados" (La cuestión, pàg. 173); i en canvi MONTAGUT sosté la tesi contraria a Comentaris, pàgs. 157 i ss. En qualsevol cas, recordem que en temps de Jaume I, almenys els dominis templers arriben a considerar-se en la seva major part com a pertanyents a l'Aragó, mentre Mequinensa (avui a la província de Saragossa) era catalana. Ja la qüestió limítrofe no es resol fins ben entrat el s. XIV (Primera Part, pàgs. 58 i 59).

190. És el cas de la Seu episcopal de Saragossa, que el 1307 com a vassall presta homenatge i jurament de fidelitat a Jaume II segons els Usatges de Barcelona i Costums de Catalunya (FONT, ob. cit., pàg. 741). És evident la difusió dels Usatges i Costums com a ordenament estrictament feudal.

191. En una primera fase fins a 1240, la repoblació del Regne de València afecta la seva zona nord fins a Borriana, considerant-se tal procés com "una continuació de la repoblació de la Catalunya meridional, amb un acusat predomini del dret local i dels dos furs que major irradiació tingueren en aquella contrada, el de Saragossa i el de Lleida". Així es poblen a fur de Saragossa, localitats com Vallibona (1233), Borriana (1233-1235), Benicarló i Vinarós (1236), etc.; i a costum de Lleida, Cervera (1235), Sant Mateu (1237), Cabanes (1240-1243), Beniayxó i Tahalzar (1250), etc. De semblant manera, hi ha el cas de Morella que es pobla a fur de Sepúlveda-Terol (1238), i Xivert segons el fur islàmic (1234). D'altra banda, les donacions feudals es regeixen pels Usatges de Barcelona, com en la de Benifaçà (1208), del castell de Xivert (1225),

Montcada (1235) i Binalcàdim d'Almenara (1238). Talment el bisbe de Tortosa atorga altres Cartes a usos i costums de Tortosa com en els casos de Vilar de Santa Maria (1235) i Carrascal (1252) (COLON i GARCIA, Furs, I, pàg. 47, i FONT, Cartas, I.1, docs. núms. 227, pàgs. 315 i 316; 264, pàgs. 381 i 382; 281, pàgs. 408 a 410; 291, pàgs. 425 a 427; 296, pàgs. 434 a 436). Ja sobre la promulgació dels Furs de València, vegeu COLON i GARCIA, ob. cit., I, pàgs. 51 i ss.

192. Sobre els Fueros de Aragón, vegeu: LALINDE, Los Fueros, pàgs. 54 i ss.; i LEDESMA, Las Cartas, pàgs. 76 a 78.

193. Segons LEDESMA, "los fueros de Zaragoza se diluyeron en una legislación más amplia, pasando a constituir parte integrante de los Fueros de Aragón", de tal manera que la major part de textos utilitzats per a la redacció i elaboració de la compilació aragonesa provindrien dels furs de Saragossa. Després afirma que "la legislación territorial no comportaba la desaparición de las Cartas de población, estatuto de la localidad que en muchos casos alcanzó una vigencia de siglos. Pero, en la segunda mitad del siglo XIII se produce un cambio muy significativo en los diplomas aragoneses: aquellas localidades pobladas a fuero de Zaragoza, al tratar de aspectos tocantes a la justicia, fianzas de salvo, etc., lo harán a partir de entonces remitiendo a fuero de Aragón"; però en tot cas, malgrat aquestes remissions ja al dret general del Regne, seguirà tractant-se dels mateixos furs de Saragossa convertits en fur general de tot el territori aragonès. Assenyala talment l'autora que hi ha excepcions a l'aplicació d'aquell dret general, com són els casos de Terol i Albarrací en que llurs estatuts locals tingueren una llarga vigència (ob. cit., pàgs. 76 a 78).

194. Vegeu la Primera Part, pàgs. 56 i ss

195. Vegeu la Primera Part, pàgs. 59 i ss.

196. Nota anterior.

197. En el cas d'Horta per exemple en les Corts de Barcelona de 1340 es presenta un greuge en relació amb una resolució anterior del rei, on s'afirma que "dit senyor rey priva les costumes e los usatges de Catalunya e del dit loch d'Orca, e meteren-lo a for d'Arago"; i en altre greuge presentat a les Corts de Perpinyà celebrades els anys 1350-51, després de demanar que es retorni la jurisdicció a l'Orde, o en últim terme que se la reservi la Corona, s'assenyala que Horta ha de pagar i satisfer totes les seves contribucions i serveis al Principat, "per tal que Cathalunya sia en sa possessio" (CORTES, vol. 1-II, pàg. 421). L'any 1347 el mateix castellà d'Amposta a requeriment reial informa que Horta fou poblada per catalans, amb càrregues i imposicions pròpies del Principat i no d'Aragó, i regint-se talment pels costums i usances de Catalunya (FONT, Cartas,

l.2, pàg. 801). O quan el 1359, en resoldre definitivament la qüestió, es declara que Horta contribueixi a Catalunya (ACA, Registre de Cancelleria núm. 2124, fol. 192). De semblant manera en un greuge aragonès a les Corts dels anys 1371-1372, el General d'Aragó demana al rei que Horta i Gandesa han de pertanyer al seu Regne i hi han de contribuir (LEDESMA, Cortes, pàgs. 40 i 41). Podem afegir el cas de Batea, on els vassalls declaren el 1341 que tota la Batllia té uns costums comuns i que al mateix temps forma un sol cos contributiu.

198. Així l'any 1290 els homes de Miravet i Ascó s'oposen a les exigències de la Junta d'Alcanyis perquè s'hi sotmetin, en quant que tots ells van ser poblats a Costums de Lleida i "sunt de Catalonie" (ACA, Registre de Cancelleria núm. 81, fol. 176).

199. Nota 188.

200. Vegeu la Primera Part, pàg. 14.

201. ACA, Registres de Cancelleria núms. 891, fol. 63; i el núm. 2124, fol. 192.

202. Vegeu la Primera Part, pàgs. 37 i ss.

203. Nota 201.

204. Com a fets més significatius podem recordar la rebel·lió dels pobladors d'Horta en data imprecisa però vers 1340, i amb la que aconsegueixen ocupar el castell, expulsen els cavallers hospitalers i es declaren aragonesos (la referència apareix als greuges presentats a les Corts de Perpinyà de 1350/51 -nota 197).

205. ACA, Registre de Cancelleria núm. 85, fols. 12 i 106.

206. Nota 201.

207. LALINDE, Rasgos evolutivos, pàgs. 175 i ss.

208. Així, la Universitat de Batea (Batllia de Miravet) exigeix satisfer el cens corresponent a l'ús del molí senyorial segons la mesura de "cafís" aragonès mentre l'aleshores arrendatari del molí, Jeroni d'Heredia (ciutadà de Saragossa) exigeix la mesura catalana. Els veïns de Batea recolzen la seva oposició en el cap. 28 del codi de 1319 ("De confirmacio de usances", que és el 27 segons l'edició de VALLS-TABERNER -nota 118-). En definitiva sostenen que per usos immemorials, confirmats pels Costums de la Batllia, els naturals del lloc han vingut satisfent aquell cens segons la referida mesura aragonesa i volen continuar-hi. Això no obstant

l'arrendatari es refereix a una concòrdia del 29 de març de 1602 per la que ell ara reclama la mesura catalana.

209. Vegeu la Primera Part, pàgs. 13, 14 i 23.

210. En el cas d'Arnes, el 28 de setembre de 1604 el bisbe de Tortosa dicta una sentència arbitral, confirmada per la Reial Audiència el 12 d'abril de 1606, per la que denega els drets de pasturatge que els homes de Lledó reivindiquen sobre el terme d'aquella vila (ACA, Registre de Cancelleria núm. 5232, fols. 226 a 231). D'altra banda, l'any 1321 en el litigi per raó dels termes municipals entre Tortosa i Horta es nomenen dos jurispèrits un de Lleida i altre que és l'arxiprest de Morella (ACA, Registre de Cancelleria núm. 173, fol. 168); veiem també com vers el 1322, el lloctinent del sobrejunter de Saragossa a Alcanyís és un veí d'Horta (ACA, Registre de Cancelleria núm. 287, fol. 202).

211. La referència a aquesta declaració apareix en una Sentència de 1339 (ACA, Registre de Cancelleria núm. 868, fols. 12 a 15).

212. Nota 88.

213. Vegeu la Primera Part, pàgs. 62 i ss.

214. Vegeu la Primera Part, pàgs 45 i 46.

215. ACA, Registre de Cancelleria núm. 304, fol. 9.

216. Notes 198 i 200.

217. Així per exemple tenim referències d'uns importants privilegis atorgats a la comunitat jueva de Móra el 7 de juliol de 1304; com el que rebia la comunitat sarraïna de Garcia el 20 de gener de 1439 per a construir una nova mesquita (LLOBET, Recopilación, pàg. 58, respecte el primer; i ADM, Secció Entença, Lligall núm. 17, doc. núm. 812, quant al segon).

218. Nota 53.

219. MIQUEL, Liber, I, doc. núm. 240, pàgs. 253 i 254, i ROMERO, El señorío, doc. núm. 2, pàg. 575 (resenya). Recordem talment que aquell Guillem de Castellvell és nebot d'Albert de Castellvell, senyor de Siurana (MORERA, Tarragona, I, pàg. 513, i BRU, Fulls, pàg. 107).

220. Seria una situació similar a la que s'hauria produït a Lleida o Tortosa abans de l'aprovació i atorgament dels codis respectius de Costums (vegeu FONT, Els Usos, pàgs. 86 i 87, i La comarca, pàg. 125); però els de la Baronia d'Entença no reclamaran un codi propi.

221. ROMERO, Les nostres, pàgs. 115 a 117.

222. Així és el batlle reial de Tortosa qui ha de retirar i recuperar pel rei la potestat que Guillem d'Entença ostenta sobre els castells de Móra i Tivissa, el 1296 i el 1303 (ACA, Registres de Cancelleria núms. 235 i 340, fols. 4 i 35 i 128). El 1320 són el procurador de Catalunya, Bernat de Fonollar (probablement el castlà de Tivissa -nota 224-), i un jurispèrit de Tortosa, Jaume Monac, qui intervenen en un litigi sobre els termes de Móra, Tivissa, Falset i Altafulla (ACA, Registre de Cancelleria núm. 246, fols. 154 i 155). El 1321 el rei ordena al veguer de Tortosa, en relació amb l'últim litigi hagut entre Tivissa i Tortosa per qüestions dels termes municipals respectius, que les parts s'atinguin a la resolució dictada (ACA, Registre de Cancelleria núm. 172, fol. 112). En un cas però és el veguer de Tarragona i Camp qui intervé en un nou plet per límits territorials entre les Universitats de Tivissa i Tortosa l'any 1327 (ACA, Registre de Cancelleria núm. 191, fols. 14 i 15).

223. ACA, Registre de Cancelleria núm. 287, fols. 93 i 94; i BRU, Fulls, docs. núms. 17 i 18, pàg. 373.

224. Nota anterior. Afegim que aquell Bernat de Fonollar déu ser el que l'any 1320 és també procurador reial de Catalunya (nota 222).

225. Sobre el privilegi del judici de prohoms a la Baronia d'Entença, vegeu la Quarta Part, Secció Segona, pàgs. 1195 a 1199.

226. Nota 174.

227. En aquesta reclamació judicial es fa referència a altre privilegi atorgat el 25 de març de 1399, pel que el càrrec de batlle és per 3 anys, i acabat el termini és quan procedeix fer "taula" (ACA, Registre de Cancelleria núm. 4825, fols. 77 a 79). Coincideix amb la pràctica dels dominis hospitalers (nota anterior).

228. Nota 226.

229. La sanció definitiva del dret comú com a part integrant de l'ordenament jurídic del Principat, no es produeix fins les Corts de 1599, promulgant-se una Constitució que estableix quines són les fonts del dret català (nota 45).

230. El dret comú ha aconseguit ja en aquell moment una àmplia difusió i una extensió pràctica considerable, com ho palesen els Costums de Lleida (1228), de Tortosa (1277/79), i Horta (1296). El dret romà i en part el canònic exerceixen una indubtable influència en tots aquells textos, a més de constituir com a dret comú un dels seus drets supletoris, després dels Usatges de Barcelona. Per això els savis en dret als que ens referim

estàn formats en aquell dret, tot i que oficialment estigui prohibit (per la tan referida Constitució de Corts, de 1251). El propi monarca que el va prohibir, Jaume I, compta amb "legistes" i "decretistes" a la seva Cort (FONT, La recepció, pàg. 90).

231. Notes 6 i 7.

232. Nota 38 i 39.

233. ACA, Pergamins de Ramon Berenguer IV, núm. 175, publicat per BOFARULL, Colecció, IV, pàg. 223, i MIQUEL, Liber, I, doc. núm. 244, pàgs. 257 i 258.

234. Vegeu la Primera Part, pàgs. 31 i 32. L'any 1257 Jaume I fa donació de la Baronia a Teresa Gil de Vidaure (ACA, Registre de Cancelleria núm. 9, fol. 22); però per qüestions hereditàries la família Volta la recupera, fins que el 1272 es vén a Arnau del Bosc, ciutadà de Lleida.

235. Nota 186 de la Primera Part.

236. Nota 198 de la Primera Part. Destaquem en tot cas que el concedent Pericó del Bosc és ciutadà de Lleida; a més justament quan el seu avantpassat Arnau del Bosc adquiria la Baronia de Teresa Gil de Vidaure en document de 1262 signat a Lleida on aquella també devia residir, la venedora renunciava a determinats beneficis i excepcions continguts en les lleis, en el dret comú i en els costums amb referència expressa a aquells recollits per les "Consuetudini llerdensis" (ACA, Cancelleria, Consell de Cent, Carpeta núm. 376, doc. núm. 50).

237. Aquest lloc rep Carta de població el 8 d'agost de 1345 d'altre Arnau del Bosc, i es disposa que els nous pobladors es regeixin pels costums i usos de Flix. Un trasllat del document de 1624 existeix a l'AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 6, pàgs. 698 a 700.

238. El lloc de la Palma apareix per primera vegada en un document de 1262, quan Teresa Gil de Vidaure ven la Baronia a Arnau del Bosc (nota 236).

239. Nota 236. Pel que fa al codi de 1308 el publiquem com Apèndix I, pàgs. 1486 a 1491.

240. Sobre els mals usos i la Sentència arbitral de 1486 que els aboleix vegeu HINOJOSA, La pagesia, pàgs. 21 i ss., i El règimen señorial, pàgs. 169 i ss. També ens hi referim a la Quarta Part, Secció Primera pàgs. 817 a 819.

241. Cap. 167 de Lleida coincident amb el 81 d'Horta, el 129 de Miravet i el CXXIV de la Torre de l'Espanyol. Entenem que la seva exempció es troba relacionada amb el principi de lliure disposició del sòl que recullen les Cartes de població de la zona (nota 174), així com els propis capitulats locals esmentats (caps. 1 i 54 d'Horta, i 1 de Miravet i la Torre de l'Espanyol).

242. A Flix el capítol referit declara que fa als vassalls "franchos, liberos et inmunes" dels mals usos que se citen i de tota altra exacció. Per la nostra part entenem que se'ls eximeix de tot mal ús; tanmateix als dominis hospitalers sembla que solament estàn exempts justament de l'exòrquia, la intèstia i la cugúcia, doncs segueixen subjectes a altres prestacions personals corresponents a tants altres mals usos, curiosament abolits per aquella Sentència arbitral de 1486. És el cas dels vassalls de la Comanda d'Ascó: a) Els vassalls de Vinebre i la Torre de l'Espanyol havien de cavar, podar i adobar una vinya, sitia al terme de la Torre, coneguda com de "Pomar"; aquelles càrregues són les que com a mals usos es denominen de "famada", "cavada" i "podada". També havien de dur al castell d'Ascó la verema d'aquella finca, encara que el senyor els satisfieia un sou per home i jornal i la despesa (o 18 diners); és una mena de "tragina", encara que amb una compensació; b) Tots devien tenir cura del molí fariner senyorial, instal·lat sobre el riu, pujar-lo i baixar-lo, segons els corrents de l'aigüa, o treure'l, si convé; i sempre gratuïtament; c) "Traginar" talment les porcions de grans com llegums, cànem, sebes i alls i qualsevols altres productes (com la carn), duent-les al castell, tot "ab ses besties, a ses costes y despeses" (AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 63; i SERRANO, La Torre, pàgs. 41 i ss.). La Carta d'Ascó, el 1615 al seu cap. 19 disposa el deure de tots els pobladors de la vila de portar fins el castell "todos los derechos dominicales de la Señoría"; i el 20 reitera aquell deure de pujar i baixar el molí fariner del riu. També el cap. 10 de la Carta de Miravet obliga als vasalls a dur els drets senyorials al castell, u on disposi el castellà o el seu arrendatari dins la vila (a excepció de l'oli, que es reparteix al mateix molí). Menció apart mereixen els sarraïns, com en el cas de Miravet i Benissanet, que segons un Capbreu de 1495 estàn obligats a prestar la "jovada", per tres dies; i així mateix el senyor els succeeix sempre que morin sense descendència (AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 159). En general sobre els mals usos, vegeu HINOJOSA, El régimen señorial, pàgs. 186 i ss.

243. En 21 capítols s'estableixen els drets senyorials de corredoria (del 7 a l'11, del 21 al 28, 30, i 35 a 40, i el 42), i en altres 4 s'eximeix d'aquella càrrega (del 4 al 6, i el 29).

244. Hem de dir que tots els capítols es refereixen als cristians; entenem que els sarraïns resten exclosos de la seva aplicació, excepte quan s'esmenten expressament com ocorre en diferents capítols (el cap. 5 permet la venda de la sal, lliure de corredoria, per tot cristià i sarraí; el 12,

reconeix el dret de tot vassall, d'una o altra religió, a usar francament la fanega per a mesurar el seu blat; etc.).

245. Cap. 1.

246. Caps. 15, 31, 32, 33 i 41.

247. Aquell principi o norma per la que la fiança en determinats casos pot alliberar el reu de la pressó, ja apareix en els altres dominis de la nostra zona. Es recull en els caps. 51 de Miravet i en el XLVI de la Torre de l'Espanyol; així com a la Baronia d'Entença segons privilegi senyorial de 1368 (nota 225).

248. Aquest precepte també el recull el cap. 42 de Lleida, el 30 de Miravet i el XXIX de la Torre de l'Espanyol.

249. Nota 237.

250. Aquell Capbreu, incomplet i sense data, però que situem vers el 1400 en funció d'altres dates que s'hi citen, es relacionen els drets i béns de la Senyoria (sobre la barca del riu, els molins, els forns, la era, etc.); però pel que fa a la corredoria simplement s'assenyala "Item, la corredoria", com expressant que pertany a la Senyoria i sense major explicitació (AHCB, Consellers XII, Lligall núm. 1).

251. ACA, Registre de Cancelleria núm. 3381, fols. 37 a 40.

252. És al Capbreu de 1400 (nota 250) on es declara sobre la fadiga. Així a Flix s'indica: "Item, ha lo senyor X dies de fadiga e cinquante per loysme de totes propietats que façen cens de diners, segons que dien, per ço nos mostra legittimament peruge sie rahonable que en totes propietats que facen qualsevols cens hagues senyor lo dit dret"; i a la Palma: "Item, ha lo senyor fadigue per X dies e dret per loysme, en cascuna propietat del loch e terme". Tanmateix a Tortosa no s'està obligat per fadiga i el lluïisme oscil·la entre la desena part del preu i la tercera segons s'hagi pactat o el "senyor se vula" (CT., 4, 26, 1 i 4). Pel que fa a Lleida és un privilegi de 1207 el que fixa la fadiga de 10 dies (VALLS TABERNER, Las Consuetudines, pàg. 25), i el cap. 43 dels seus Costums es refereix a aquella fadiga i al lluïisme en el mateix percentatge. També el 31 de Miravet i el XXX de la Torre de l'Espanyol al·ludeixen a aquells drets senyorials, indirectament (en tant que s'eximeix per 10 anys), citant la fadiga i indicant que el lluïisme és el "cinquante" (el 2 per 100). De semblant manera als Capbreus tinguts a la Comanda d'Ascó el 1607 és declara la fadiga de 10 dies sobre tots els immobles (heretats, patis, cases, corrals); concretament a Ascó i Vinebre aquella prerrogativa senyorial afecta als cristians vells i no s'indica res de lluïisme; mentre que els cristians nous no estan subjectes a fadiga, però cada part satisfà de

lluïisme 8 diners per lliura del preu (AHN, Comanda d'Ascó, Capbreu núm. 63). A la Batllia de Miravet segons un Capbreu de 1495, i ja a Miravet i Benissanet veiem que els sarraïns tampoc estant subjectes a la fadiga (com els cristians nous d'Ascó i Vinebre descendents dels sarraïns), i de lluïisme paguen una quarta part del preu (AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 159).

253. Nota 248.

254. Vegeu la nota 296 de la Primera Part.

255. MERCADER, Del Consell de Cent, pàg. 75-76.

256. SOLDEVILA, Història, pàgs. 1161 a 1166.

257. GAY, Notas, pàg. 806.

258. GAY, ob. cit., pàg. 807.

259. BROCA, Historia, I, pàg. 425. Aquesta Constitució la transcribim a la nota 45.

260. GAY, ob. cit., pàg. 853.

261. BROCA, ob. cit., I, pàg. 435. SERRANO, a La Torre, pàg. 219, publica una nota inacabada del rector de la Torre de l'Espanyol, Mn. Jacint Gil en la que expressa la seva satisfacció per deixar d'exercir funcions notariales, amb expressions com "dono gracies a Deu (..), de haver disposat e permes que lo rey haja privat als rectors de Catalunya lo rebre actes que, certament, era una confusio havent de fer lo que no sabien ni havien adeptes, sens tenir noticia alguna de l'art de notari, valent-se cada un de les notes de sos antecessors, bones o dolentes"; i continua al·ludint a la manca d'ensenyament, a la manca de "geni" d'alguns per escriure, així com a la seva "repugnancia gran" per a escriure (la nota es troba escrita en un full entre escriptures de 1723, però segurament el rector es refereix a aquella provisió de 1736).

262. BROCA, ob. cit., I, pàgs. 435 i 436.

263. Nota anterior.

264. VIVES, Usages, I, pàg. 38; BROCA, ob. cit., I, pàgs. 426 i 427; i GAY, ob. cit., pàgs. 825 i ss.

265. VIVES, ob. cit., I, pàgs. 37 i 38; i GAY, ob. cit., pàgs. 813 i ss.

266. BROCA, ob. cit., I, pàgs. 428 i 429; i GAY, ob. cit., 837 i ss.

267. Nota anterior.

268. GAY, ob. cit., pàgs. 846 i ss.

269. AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 164.

270. AHN, Comanda d'Horta, Caixa núm. 8288, 1-2, doc. núm. 2.

271. AHN, Batllia de Miravet, Capbreus núms. 164 i 166.

272. AHN, Comanda de Vilalba, Caixa núm. 8329, docs. 16 i 17.

273. Nota 269.

274. MERCADER, La ordenación, pàgs. 346 i 347.

275. Article 45 del Decret de la Nova Planta. El rei es reserva el nomenament dels regidors de Barcelona, i per la resta de ciutats, viles i llocs ho encomana a l'Audiència; el mateix precepte disposa que el càrrec s'exercirà anualment. Les funcions dels regidors les estableix l'art. 46, centrant-se bàsicament en el govern polític de la comunitat i l'administració dels seus béns, amb el deure de retre comptes en deixar el càrrec als nous regidors i a presència del batlle, qui "hará ejecuciones sobre alcances sin retardación". També el batlle segons els arts. 47 i 48 ha de controlar els regidors en l'exercici de les seves funcions, així com estar present en les seves reunions. D'altra banda hem de dir que aquella normativa reguladora de les funcions dels regidors i sobre la intervenció del batlle és pràcticament la mateixa que recullen les Cartes de població de Benissanet (1611) i de Miravet (1623). Aquests documents reduïen les funcions dels jurats al govern de la Universitat i a l'administració dels seus béns, sotmetent-los al control i revisió dels comptes anuals, i obligant-los a demanar llicència al batlle per a reunir-se, i encara sota la seva presidència (vegeu la nota 144).

276. L'art. 17 del Decret de Nova Planta es refereix a "algunos lugares en los cuales pertenezca el nombramiento de justicias a algunas comunidades o personas particulares"; i l'art. 43 disposa després d'establir els Corregiments, que el rei es reserva el nomenament de llurs titulars, "y en todos los demás lugares habrá bailes, que nombrará la Audiencia de dos en dos años", afegint el 44 que aquells batlles "podrán hacer causas y prisiones". Encara per Reial Cèdula de 22 d'octubre de 1772 es disposa que "los arzobispos, obispos, dignidades consistoriales y otras cualesquier personas eclesiásticas de estos mis reinos que por razón de sus dignidades tengan señoría y jurisdicción temporal, así en primera instancia como en grado de apelación, la ejerzan por medio de jueces seculares y escribanos reales con apelación a mis tribunales sin proceder a censuras, (...) quedando sujetos a la residencia los mismos

juces seculares nombrados por los prelados eclesiásticos que tienen jurisdicción temporal".

277. Ens serveix d'exemple una acta de presa de possessió del lloc de la Torre de l'Espanyol pel comanador d'Ascó (habitualment intervé un apoderat especial i no personalment el nou senyor), de 1688 publicada per SERRANO a La Torre, pàgs. 215 a 218. El ritual és el mateix en tots els dominis hospitalers, per la qual cosa ens serveix suficientment dit exemple. En definitiva, es distingeix entre la jurisdicció criminal i la civil: a) L'assumpció de la jurisdicció criminal es realitza mitjançant actes simbòlics, com eren fer plantar una forca de tres braços, i traient-se el representant senyorial la seva espasa. A aquest acte, el síndic representant de la Universitat, fa constar i reclama que l'exercici de tal jurisdicció s'ha de fer respectant els privilegis de la comunitat; b) A continuació, "in signum possessionis iurisdictionis civilis amovit ab officio baiuli, subbaiuli et ceterorum officialium qui iurisdictionem in dicto oppido pro dicta Religione exercebant abdicando ab eisdem potestatibus sibi concessas et inde incontinenti de novo creavit et elegit in baiuli sive iudices ordinarios dicti oppidi et termini Michaelis Jornet et subbaiulio Michaelis Masip, (...) concedendo eisdem talem et tantam potestatem que similibus baiulis et subbaiulis ac iudicibus ordinariis solent et potest dari et atribui, percipiendo et mandando eisdem quatenus universis et singulis personis, ius et iustitie complementum ministrare". Tot seguit, els nous oficials designats juren complir bé i llealment els seus càrrecs. Aquest acte, malgrat la promulgació del Decret de Nova Planta, se segueix desenvolupant igual al llarg del s. XVIII (així podeu veure aquells als que ens remetem a les notes 282 i 285). Encara en actes de presa de possessió celebrats el 1780, 1787 i 1788 als dominis de la Batllia de Miravet segueix reconeixent-se al comanador com "dueño jurisdiccional" i en tal "dignidad" es declara que pot nomenar procurador jurisdiccional i batlle (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, docs. núms. 52, 55 i 56).

278. Notes 103, 130 i 147.

279. ACA, Gran Priorat, Caixa núm. 670.

280. Ens podem remetre als llistats publicats per SERRANO, La Torre, pàgs. 224 a 234, comprensius dels nomenaments de càrrecs municipals fets des de 1719 fins el 1832, havent d'indicar que les mateixes fonts (ACA, Reial Audiència) ens faciliten els nomenaments dels altres llocs i viles de la nostra zona. Ja en el cas concret referit des de 1719 fins el 1819 es respecten regularment els terminis dels mandats establerts per la Nova Planta, amb algunes excepcions (que el càrrec s'exerceix fins a 8 anys seguits, com són el batlle i el sotsbatlle designats el 1720 i 1721, respectivament i que continuen en llurs oficis fins el 1728). A partir de 1820 tots els càrrecs varien cada any.

281. Nota 271. El castellà pretendria mantenir la prerrogativa de designació, o almenys de proposta dels regidors a presentar a la Reial Audiència per tal que fossin persones de la seva confiança.

282. Els caps. 28 de Miravet i el XXVII de la Torre de l'Espanyol atorguen als vassalls el dret a elegir llurs jurats, havent de jurar els seus càrrecs davant del comanador. En el cas d'Horta el seu capítol 15, després de reconèixer també aquell dret, assenyala que si el comanador els considera "sufficientes" juraran el càrrec. Ja quant a la forma d'elecció, requisits i impediments per a accedir al càrrec, tenim molt poques notícies; aquells textos no regulen suficientment la figura dels jurats, i llurs funcions i llur exercici seran objecte de diferents litigis. D'aquí que quan s'atorguen les noves Cartes de població a Benissanet, Ascó i Miravet, entre 1611 i 1623, els documents respectius contenen una més àmplia normativa desitjosa obviament de delimitar el més possible la funció dels jurats. En línies generals, aquests codis del s. XVII estableixen: quin ha de ser el sistema d'elecció; impediments per a accedir al càrrec (edat, deutes a la hisenda municipal, per defectes físics, de parentiu); se'ls obliga a reunir-se sota la presidència del batlle i demanar-li permís prèviament; etc. (nota 275).

283. AHN, Batllia de Miravet, Capbreu núm. 162.

284. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263, doc. núm. 17.

285. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263, plec de documents amb el núm. 19. El document efectivament es refereix a una concòrdia de 1681, però es tracta d'altra de 1690 a la que hem al·ludit més amunt (nota 128); efectivament la descripció que es conté en cada un dels apartats de dit informe es correspon a dita concòrdia. A més diguem també que l'informe no s'oposa als capítols següents: el 3 que establí que el batlle no pogués cobrar un ral per lliura, de les execucions de deutes que es fecin per la Cort; el 4 pel que el batlle no podia obligar a cap natural a prestar caució, en cas de denúncies per injúries o altres fets perseguibles a instància de part si l'interessat posseïa béns suficients; el 6 segons el qual les taxes judicials a tota la Batllia han de ser les establertes a la Cort de Gandesa; el 9 que disposa que el batlle ha de signar les ordinacions fetes per la Universitat; els 11 i 12 que fixen les sancions econòmiques a imposar per ferides lleus o greus, i la possibilitat en determinats casos de que la fiança eviti l'empresonament del delinqüent; el 14 que estableix que el batlle no imposi al demandant les costes i despeses causades, quan es tracti de reclamacions per obligacions de fer o desfer.

286. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8263.

287. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 681.

288. ACA, Gran Priorat, Lligalls núm. 115, 197, 237, 240, 250, 535, 540, 566, 585, 586, 630, 632, 633, 667, 668, 670, 681, etc. En tota aquella documentació es recull informació del Gran Priorat de Catalunya en relació amb les Comandes catalanes de la Castellania d'Amposta. La documentació més antiga consisteix en reculls de privilegis de l'Orde, donacions rebudes, etc.; també apareixen notes aïllades dels s. XIV, XV i XVI sobre provisions d'aquelles Comandes, litigis respecte les mateixes, i sobre l'accés a l'Orde. Destaca això no obstant la referència a una queixa presentada davant l'Assemblea del Gran Priorat l'any 1389 pels vassalls de Miravet, Ulldecona i Ascó, segons la qual els respectius comanadors no haurien respectat els costums, usos, llibertats i privilegis de cada comunitat; solament sabem que el sots-canceller designa tres comissaris perquè facin l'oportuna comprovació (ACA, Gran Priorat, Lligall 540, fol. 1). O la comissió feta a favor de fra Lluís de Fluvià, comanador de Calataiud, perquè doni possessió a fra Pere Arenes de la Comanda d'Horta el 9 de setembre de 1463 (ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 540, fol. 16). O el conflicte suscitat sobre la provisió de la Comanda de Vilalba, quan el dia 1 d'abril de 1527 es presenta la protesta de fra Bernat Salvan indicant que no es pot concedir dita Comanda mentre no es resolgui el litigi entre "seu cathalanos, ex una, et dicta Castellanium, ex altera" (conflicte relacionat sens dubte en si dites Comandes en tant que catalanes, han de ser assignades a cavallers catalans o no, i recordem al respecte els Capítols de Corts de 1520, 1537, 1542 i 1553, segons els quals "las Comandas de Sanct Joan de la Castellania de Amposta, situades en Cathalunya, ço es que no sien donats o expeditos a frares de la Religio de Sanct Joan que no sien nadius y originaris del principat de Cathalunya e Comtats de Rossello e Cerdanya" -CYADC, de 1704, pàgs. 19 a 23-). Ja el s. XVII, i concretament quan la guerra coneguda com "dels Segadors" apareix una sèrie de documentació interessant com ara la carta remesa pel castellà d'Amposta demanant consell "aserca de que los señors diputats del Principat de Cathalunya volen pendre y ocupar per a aposentar soldats, lo castell de Miravet, per deffensa de dit Principat", i així amb el consell de l'Assemblea del Gran Priorat "ab major maduresa, puga fer lo que convinga, com no sia en prejudizi de sa Religio, y si donara lloch a que entren o dexen de entrar dits soldats en dit castell". L'any 1642 és la pròpia Assemblea del Gran Priorat la que assigna la "taxa de batallo", com a contribució econòmica per a la guerra de les Comandes catalanes de la Castellania. Per altres actes de 1646, s'observa que la Batllia de Miravet i les Comandes de la ribera de l'Ebre, depenen del Gran Priorat. Així deu ser quan, la seva Assemblea intervé en diferents ocasions durant aquell any, davant el francès comte d'Arcourt, virrei i capità general del Principat: a) Revocant el nomenament fet d'un procurador jurisdiccional secular a les Comandes referides en lloc d'una persona del mateix Orde, segons establien els Estatuts de l'Hospital. L'Assemblea, en sessió del 2 de maig de 1646, reconeix haver nomenat un secular "per servir a sa Alteza"; però, ara, reconeixent que es contravenien els Estatuts de l'Orde, nomenen a fra Josep de Riquer

perquè visiti al virei, l'hi exposi la situació i li demani que accedeixi al nomenament d'un membre de l'Orde; b) En sessió de 21 de maig del mateix any, el prior informa a l'Assemblea de que li "era vinguda notitia molt certa, que el Concell real volia segrestar les Comandes de la Castellania de Emposta de la ribera de Ebro y Ballia de Miravet, y axi mateix, las Encomandas dels mallorquins del Priorat de Cathalunya". Per això, s'acorda acudir davant el virrei (que es troba posant setge a Lleida), per exposar els temors de l'Orde i demanar-li que "sia son servey manar posar scilensi a dites coses", afirmant que l'Hospital de Sant Joan és "servidora a la Magestat del rey Christianissim" de França. Finalment, el propi virrei ordena que no s'executi el segrest previst, i informa als hospitalers que tot havia estat una maniobra per "interes de algunos particulars vassalls del rey Catholich" de Castella. Fins aquí ens hem referit a qüestions pròpiament internes de l'Orde; però al llarg del s. XVIII l'Assemblea del Gran Priorat exerceix veritables funcions jurisdiccionals en afers entre els comanadors i el titular de la Castellania d'una banda, i els regidors i particulars dels seus dominis catalans. Funcions, això no obstant, que considerem arbitrals, no vinculants, amb la única finalitat d'evitar la jurisdicció reial.

289. MIRET, Les cases, pàgs. 388, 459, 460 i 511.

290. Entre la darrerria del s. XVIII i la primeria del XIX, desapareix la figura del comanador, almenys a la nostra zona. Aquesta circumstància sens dubte està relacionada amb els darrers esdeveniments polítics que són la causa primera de l'extinció de l'Orde (encara que continuarà amb caràcter honorífic, més conegut com a Orde de Malta). Podem dir en tot cas que a partir de 1802, quan el rei promulga aquella Reial Cèdula per la que s'ordena que es mantingui l'Orde a Espanya i ell mateix es converteix en el seu gran mestre (nota anterior), l'Hospital en la pràctica ja no exerceix les reduïdes atribucions que li resten, existint solament un "recividor" amb funcions d'administrador dels béns i rendes que mantenen els hospitalers. És ja aquest oficial o representant de l'Orde qui el 1807, en compliment d'una Reial Cèdula de 21 de febrer de 1806 i un "Breve" del Sant Pare de 12 de desembre del mateix any, presenta una relació i declaració dels "predios rusticos y urbanos" de les Comandes de la Batllia de Miravet, d'Horta i Vilalba (és un document incomplet i suposem que inclouria les relacions corresponents a la resta de Comandes catalanes de la Castellania) (AHN, Castellania d'Amposta, Secció d'Assemblees, Caixa núm. 8074). De fet, l'Orde encara percebrà determinades prestacions censals, com les generals anuals dels Municipis (vegeu per exemple com no és fins el 1828 que l'Ajuntament de la Poble de Massaluca s'oposa a satisfer el cens general de 9 cafisos per la possessió del terme, i altres prestacions senyorials -nota 300-). Això no obstant durant els anys 1828 i 1829, l'Orde arrenda els seus drets i manté els seus edificis (el 1828, arrenda la Comanda de Gandesa a Josep Lluís, qui recapta els drets i delmes de l'Orde; el 1829 l'Orde realitza obres de reparació del seu palau

de Gandesa, i d'altra casa de la Pobla de Massaluca; i segueixen satisfent-se delmes al Bisbat de Tortosa, fins el 1832 -AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm, 8477.1-). Vegeu també SERRANO, La Torre, pàgs. 64 i ss., i La Pobla, pàgs. 102 i ss.

291. SERRANO, La Torre, pàgs. 65 a 68, i La Pobla, pàgs. 105 i 106.

292. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 630, fols. 210 i 211. En aquest cas com veiem els regidors fan cas omís del requeriment que els remet l'Assemblea perquè compareguin en la causa incoada pel castellà; suposem que es deu al fet de que no le reconeixen cap autoritat i, també, al fet de no voler arribar a cap acord amb el castellà.

293. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 1.

294. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 632, fols. 164 a 167, i fols. 211 a 222. Com veiem és l'Assemblea del Gran Priorat la que decideix arribar a un acord amistós amb Bernardí Padellàs, competència que en principi correspondria a la de la Castellania d'Amposta, com és habitual en tot afer d'aquesta o semblant naturalesa; d'alguna manera les Comandes catalanes de la Castellania es troben sota el control del Gran Priorat. D'altra banda, en aquest cas s'exposa clarament que l'interès en comparèixer davant aquella Assemblea no és altre que el d'evitar costes a l'Orde i l'intervenció de la jurisdicció reial.

295. ACA, Gran Priorat, Lligall núm. 633, fols. 305 a 307.

296. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 9.

297. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 35.

298. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8264, doc. núm. 37. Aquests fets d'oposició reiterada a la jurisdicció que encara ostenten els cavallers santjoanistes, amb les reivindicacions senyorials que en tal sentit s'estan produïnt, deuen constituir alguns dels precedents d'aquella Reial Cèdula de 1772 a la que ens referim a la nota 276 i que confirma la jurisdicció senyorial d'institucions religioses.

299. SERRANO, La Torre, pàgs. 61 a 63.

300. AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8477.1. És probable que l'Ajuntament es refereixi a la Reial Cèdula de 15 de setembre (no d'agost) de 1814, per la que i en relació amb el Decret de Corts de 6 d'agost de 1811 els senyors deixen d'exercir la jurisdicció i els batlles passen a exercir les funcions judicials en nom del rei. Aquestes disposicions deroguen, doncs, l'altra Reial Cèdula de 22 d'octubre de 1772, a la que ens referim a la nota 276.

301. BROCA, ob. cit., I, pàg. 522.

302. Un exemple relatiu als Costums de Tortosa el trobem en els capítols matrimonials concertats entre Salvador Sera, teixidor veí de la ciutat de Tortosa, i Caterina filla d'Andreu Vernet de Vilalba, el 15 d'octubre de 1476, concretament a la seva clàusula 3a, relativa a l'assegurament del dot de la futura esposa i de l'esponsalici fixat, el contraent manifesta: "Hi en cas de restitucio de dot, renuntie a tots e qualsevol pragmatiques, constitucions o privilegis que en qual manera sien estats atorgats als ciutadans o abitants en la dita ciutat de Tortosa, als quals renuncie espresament, sotsmetent-se en senblant cas al for e juredictio de aquella Cort hon convenje lo volran volen ab dues parts que'ls present capitols sien largament hordenats, etc." (APV, Secció Notaria/Vària, Lligall núm. 8, fulls 17 i 18). Referències expresses similars als codis de la nostra zona no n'hem trobat cap. En canvi, en documents notariais a partir del s. XVI afectants a negocis jurídics de diferent naturalesa, són abundoses les remissions a costums de Tortosa, Barcelona o en general als del Principat. Tenim alguns exemples: a) En la constitució d'un censal, el 20 de març de 1588, per la Universitat de la Pobla de Massaluca a favor de Marc Domènech, veí del lloc, es renuncia a qualsevol benefici i excepció, entre entre altres, dels establerts "de iure comuni canonico et civili aut municipali, usu, usatico, foro, consuetudine vel usantia aut Constitutione Curiarum Cathalonie, (...), et consuetudini Dertuse" (AHAPM, Secció Hisenda, Caixa núm. 2, doc. núm. 1); b) A la Carta de població d'Ascó de 1615, quan els pobladors del lloc juren el document formulen diverses renunciacions i entre elles pel que fa al règim d'obligacions assenyalen: "renuntiante quantum ad haec beneficio dividendae actionis, novae constitutionis et epistola divi Adriani et consuetudini Barchinonae"; c) En una venda de 8 d'octubre de 1674 atorgada pels cònjuges Joan Cras i Lluïsa Fumador de Miravet, tots renuncien al "benefitio novarum constitutionum et epistole divi Adriani et consuetudines Barchinone" (APM, Secció Notaria, Llibre de "Escrituras desde 1640 a 1694", fulls 37 i 38); d) El 7 de gener de 1719 els cònjuges Antoni de Metto i Caterina de Metto Saloni amb la mare d'ella, Mariangela Saloni Ferrús, tots ells de Benissanet, constitueixen un censal a favor de Josep López de Ruesta, veí del mateix lloc. I tots ells renuncien entre altres a tota excepció i benefici establerts en les "consuetudini Barchinona et Dertusensis" (AHN, Batllia de Miravet, Caixa núm. 8260/1, doc. núm. 16.3); e) Al testament de Josep Vidal, de Vilalba, de 3 de gener de 1795, a la seva clàusula 9 quan declara que aquell és el seu darrer testament afegeix que: "valga por tal o por codicilo o por aquella ultima voluntad y disposicion mia testamentaria que mejor de fuero, derecho, observancia, uso y costumbre de dicho Principado de Cataluña o en otra manera valer puede y deve" (APV, Secció Notaria/Testaments, Lligall núm. 6, fulls 1 i 2); f) En altre testament de 2 de juny de 1795 atorgat per Manuel Tarragó, també de Vilalba, en la seva clàusula 10 en la que es designen marmessors testamentaris ("executores de este mi ultimo testamento, albaceas de mi alma y

exoneradores de mi conciencia"), assenyala que els confereix tot el poder i facultat necessàries "segun el fuero de las leyes del presente Principado de Cataluña" (APV, Secció Notaria/Testaments, Lligall núm. 6, fulls 6 a 9); g) En uns capítols matrimonials concertats entre Francesc Llop, de la Pobla de Massaluca, i Magdalena Ferrer, de Vilalba, el 22 d'abril de 1805, el futur espòs fa l'escreix a favor de la núvia "per sa lloable virginitat y bon costum de Cathaluña" (AP. de J. Cutrona, doc. núm. 13).

303. BROCA, ob. cit., I, pàgs. 441 i ss.; i ROCA, El Código, pàgs. 541 i ss.

